

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Навчально-науковий інститут біології, хімії та біоресурсів
Кафедра екології та біомоніторингу

**«Позашкільна освіта як інструмент сталого розвитку:
вирішення проблем екологічної освіти в Україні»**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
Студентка 2 курсу 203М групи
спеціальності 101 Екологія
Анастасія ПЕЛІХОВСЬКА
Науковий керівник:_
к.б.н., доцент Уляна ЛЕГЕТА
Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №

від «_____» грудня 2025 р.

зав. кафедри _____ проф. Марія ФЕДОРЯК

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Пеліховська А.І. Дослідження присвячене обґрунтуванню ролі позашкільної освіти (ПО) як ефективного інструменту для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) та вирішення актуальних проблем екологічної освіти в Україні.

Кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальності 101 Екологія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025.

Проаналізовано педагогічний потенціал ПО у формуванні екологічної свідомості, визначено сучасний стан та виклики екологічної освіти в країні та представлено результати дослідження рівня екологічної свідомості.

Робота викладена на 68 сторінках друкованого тексту, результати представлені у 16 рисунках та 16 таблицях, список використаної літератури налічує 63 джерела.

Ключові слова: позашкільна освіта, екологічна освіта, сталий розвиток, освіта для сталого розвитку, екологічна свідомість.

ANNOTATION

Pelikhovska A.I. Research dedicated to substantiating the role of extracurricular education (EE) as an effective tool for achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) and addressing current challenges in environmental education in Ukraine. *Master's thesis of the second (master's) level of higher education. Specialty 101 Ecology. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2025.*

The pedagogical potential of extracurricular education (EE) in shaping environmental awareness has been analyzed, the current state and challenges of environmental education in the country have been identified, and the results of a study on the level of environmental awareness are presented.

The thesis comprises 68 pages of printed text, with results presented in 16 figures and 16 tables. The list of references includes 63 sources.

Keywords: extracurricular education, environmental education, sustainable development, education for sustainable development, environmental awareness.

Кваліфікаційна робота містить результат власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Анастасія ПЕЛІХОВСЬКА

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	5
1.1. Екологічна освіта як складова сталого розвитку суспільства	5
1.2. Форми та методи екологічної діяльності в позашкільних закладах	12
1.3. Екологічна освіта в Україні: сучасний стан, особливості функціонування та ключові проблеми розвитку	18
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	32
2.1. Об'єкт, предмет і методи дослідження	32
2.2. Метод збору емпіричних даних через анкетування	33
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	35
3.1. Аналіз результатів анкетування учнів 1–11 класів щодо екологічної свідомості та поведінки	35
3.2. Аналіз результатів анкетування батьків щодо екологічної освіти дітей..	40
3.3. Аналіз результатів анкетування студентів щодо екологічної свідомості та поведінки.....	45
3.4. Аналіз результатів анкетування педагогічних працівників щодо стану та перспектив розвитку екологічної освіти в Україні.....	50
3.5. Методичні рекомендації для підвищення ефективності екологічної освіти у закладі позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування	54
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	60
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Сучасний стан довкілля в Україні та світі свідчить про необхідність переосмислення взаємин людини й природи. Екологічні кризи, кліматичні зміни, виснаження природних ресурсів, деградація екосистем та зниження рівня екологічної культури населення вимагають системного підходу до формування екологічної свідомості. Ефективне вирішення цих проблем можливе лише за умови впровадження цілісної екологічної освіти та виховання з раннього віку, що сприятиме усвідомленню кожною людиною власної відповідальності за стан навколишнього середовища (Дрозд, 2023; Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, 2019).

В умовах сучасної освітньої реформи та переходу до концепції сталого розвитку, визначеної в глобальних документах ЮНЕСКО, ООН та Стратегії сталого розвитку України, освіта розглядається не лише як засіб передачі знань, а як ключовий чинник формування цінностей, способу мислення та поведінки, орієнтованої на гармонію людини і природи.

Особливої ваги у цьому контексті набуває позашкільна освіта, яка має унікальні можливості для практичного формування екологічної свідомості, розвитку дослідницьких навичок, ініціативності та активної громадянської позиції дітей і молоді. Позашкільна діяльність сприяє залученню учнів до участі у природоохоронних акціях, еко-ініціативах, спостереженнях за станом довкілля, створює умови для формування особистісного ставлення до природи. Саме через проєктну, експериментальну та творчу роботу вихованці гуртків здобувають реальний досвід взаємодії з природним середовищем, який неможливо замінити традиційними шкільними формами навчання (Марушевський, 2017).

Попри це, система екологічної освіти в Україні залишається фрагментарною та недостатньо інтегрованою у загальнонаціональну стратегію сталого розвитку. Проблемами залишаються застарілі методики, обмежене матеріально-технічне забезпечення, недостатня підготовка педагогічних

кадрів до роботи з екологічною тематикою, а також відсутність сучасних інноваційних підходів, здатних зацікавити дітей (Про концепцію екологічної освіти в Україні, 2001; Вербицький, 2025).

З іншого боку, саме позашкільні заклади освіти можуть стати дієвим осередком екологічного виховання, здатним поєднати наукові знання, практичну діяльність та соціальну активність. Досвід роботи екологічних гуртків, станцій юних натуралістів, центрів туризму та краєзнавства підтверджує, що позашкільна освіта має потужний потенціал у формуванні екологічно відповідальної поведінки дітей і молоді (МОН України, 2013).

Отже, дослідження проблем екологічної освіти та визначення ролі позашкільної освіти як ефективного інструмента сталого розвитку є надзвичайно актуальним завданням сучасної педагогічної науки й освітньої практики України. Робота спрямована на виявлення шляхів удосконалення позашкільної екологічної освіти, осмислення її потенціалу у формуванні свідомого, екологічно відповідального громадянина, здатного діяти на благо природи і суспільства (Вербицький, 2025; Фекета, 2023).

Мета дослідження — обґрунтувати роль позашкільної освіти у вдосконаленні системи екологічного виховання та визначити ефективні механізми формування екологічної свідомості молодого покоління.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити теоретичні засади екологічної освіти та її зв'язок із концепцією сталого розвитку.
2. Визначити педагогічні можливості позашкільної освіти у формуванні екологічних цінностей дітей і молоді.
3. Проаналізувати сучасний стан і проблеми екологічної освіти в Україні.
4. Дослідити власний досвід роботи екологічного гуртка як приклад реалізації принципів освіти для сталого розвитку.
5. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності екологічної освіти у позашкільних закладах.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Екологічна освіта як складова сталого розвитку суспільства

Екологічна освіта є ключовим елементом сталого розвитку суспільства, оскільки формує у людини екологічну свідомість, відповідальне ставлення до природних ресурсів та здатність приймати усвідомлені рішення щодо збереження довкілля. В умовах глобальної екологічної кризи, яка проявляється у зміні клімату, деградації земель, забрудненні водних ресурсів та зниженні біорізноманіття, ефективна екологічна освіта стає стратегічним інструментом формування нового типу поведінки та ціннісних орієнтирів у суспільстві (Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, 2019).

Метою екологічної освіти є забезпечення системного формування знань про взаємозв'язки людини та природи, розвиток практичних навичок збереження довкілля та формування ціннісного ставлення до природних ресурсів у всіх верствах населення. Вона сприяє підготовці громадян, здатних оцінювати наслідки власної діяльності для навколишнього середовища, активно впливати на соціальні та економічні процеси, забезпечуючи баланс між розвитком суспільства та збереженням екологічної рівноваги. Екологічна освіта також формує громадянську відповідальність, підвищує рівень екологічної культури та сприяє розвитку соціально-екологічної солідарності (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2024).

На міжнародному рівні екологічна освіта визнається невід'ємною складовою сталого розвитку суспільства. Це підтверджено у ключових документах ООН, таких як Декларація Ріо-де-Жанейро (1992) та Глобальна програма дій з освіти для сталого розвитку, де освіта визначається як основний механізм формування екологічної свідомості та змін моделей споживання й виробництва. Сприяння активній участі населення у вирішенні глобальних та локальних екологічних проблем через освіту забезпечує довготривалу соціальну стабільність та підвищення якості життя в суспільстві.

Рис.1.1. Глобальні цілі Сталого Розвитку

(<https://www.un.org/sustainabledevelopment/>)

В Україні розвиток екологічної освіти спрямований на інтеграцію екологічних знань у всі рівні освіти та формування соціально-екологічної компетентності громадян (Закон України «Про освіту», 2017; Концепція екологічної освіти України, 2001). Основні завдання полягають у розвитку освітніх програм екологічного спрямування, підготовці педагогів для впровадження принципів сталого розвитку, а також у формуванні активної громадської позиції щодо збереження природного середовища (Сахно, 2023).

Заклади освіти всіх рівнів виконують важливу соціальну функцію, впроваджуючи практичні заходи щодо збереження навколишнього середовища — сортування відходів, енергозбереження, озеленення територій та реалізацію екологічних проєктів. Особлива роль екологічної освіти полягає у формуванні екологічної культури молодого покоління, адже саме воно визначатиме соціальні та екологічні пріоритети суспільства в майбутньому.

Таким чином, екологічна освіта як складова сталого розвитку суспільства забезпечує формування екологічної свідомості, соціальної відповідальності та компетентностей, необхідних для збалансованого розвитку економіки, соціальної сфери та довкілля. Вона виступає фундаментом для гармонійного співіснування людини та природи, сприяє формуванню соціально активного громадянського суспільства та досягненню національних і глобальних цілей сталого розвитку (Сахно, 2023).

Сучасний етап розвитку людства позначений глобальними екологічними, соціальними та економічними викликами, що потребують системних рішень і міжсекторальної взаємодії. Відповіддю світової спільноти на ці виклики стало ухвалення Цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН на період до 2030 року, які визначають стратегічні орієнтири для країн у забезпеченні сталого майбутнього. Одним із ключових механізмів реалізації цих цілей є освіта, адже саме вона забезпечує формування цінностей, компетентностей і моделей поведінки, необхідних для переходу до сталого розвитку.

У цьому контексті екологічна освіта набуває особливої актуальності, оскільки спрямована на виховання екологічно відповідальної, свідомої та активно залученої молоді. Важливим середовищем для її реалізації виступають позашкільні заклади, які мають можливість забезпечувати неформальне, практико-орієнтоване та діяльнісне навчання, що часто недоступне в межах формальної шкільної освіти.

Особливо тісно діяльність позашкільних установ корелює з виконанням ЦСР 4 «Якісна освіта», що передбачає розвиток освіти для сталого розвитку, інтеграцію екологічних компетентностей, формування навичок сталого способу життя та активної громадянської позиції. У межах гурткової роботи діти залучаються до експериментальної діяльності, польових досліджень, природоохоронних акцій, екопросвітницьких ініціатив, що сприяє формуванню глибокого розуміння екологічних процесів та відповідального ставлення до довкілля.

Разом із тим позашкільна екологічна освіта забезпечує внесок у досягнення низки інших Цілей сталого розвитку:

- ЦСР 6 «Чиста вода та санітарія», оскільки освітні програми сприяють популяризації раціонального водокористування, дослідженню стану водних ресурсів і залученню дітей до моніторингових ініціатив;
- ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад», адже позашкільні заклади впливають на формування культури відповідального громадянина, підтримують локальні екологічні проєкти, розвивають волонтерський рух;

- ЦСР 12 «Відповідальне споживання і виробництво», у межах якого проводиться робота зі скорочення побутових відходів, сортування, повторного використання матеріалів, впровадження шкільних екозвичок;
- ЦСР 13 «Боротьба зі зміною клімату», що реалізується через просвітницькі проєкти, дослідження локальних кліматичних змін, участь у природоохоронних акціях і кампаніях з озеленення;
- ЦСР 15 «Збереження екосистем суші», що передбачає участь дітей у збереженні біорізноманіття, догляді за зеленими зонами, моніторингу флори та фауни, реалізації лісових і ґрунтозахисних проєктів.

Таким чином, позашкільна екологічна освіта забезпечує інтеграційний ефект — одночасно формує компетентності для сталого розвитку, сприяє розвитку науково-дослідницького потенціалу дітей і підтримує регіональні та національні екологічні ініціативи. Саме поєднання теоретичних знань із практичним природоохоронним досвідом робить позашкільні установи незамінним елементом у досягненні Цілей сталого розвитку на місцевому та державному рівнях.

Таблиця 1.1.

Взаємозв'язок позашкільної екологічної освіти з ЦСР

Номер ЦСР	Назва Цілі сталого розвитку	Внесок позашкільної екологічної освіти
4	Якісна освіта	Формування екологічної компетентності, розвиток дослідницьких навичок, участь у природничих проєктах.
6	Чиста вода та санітарія	Вивчення водних екосистем, екологія води, акції з охорони водойм.
11	Сталі міста та громади	Екопросвіта в громадах, участь дітей у місцевих екологічних ініціативах.

Номер ЦСР	Назва Цілі сталого розвитку	Внесок позашкільної екологічної освіти
12	Відповідальне споживання та виробництво	Сортування відходів, повторне використання матеріалів, екоакції.
13	Пом'якшення наслідків зміни клімату	Дослідницькі роботи, моніторинг природних явищ, участь у кліматичних проєктах.
15	Захист екосистем суші	Дослідження природи, участь у природоохоронних заходах, акції «Посади дерево».

Позашкільна освіта є важливим інструментом у формуванні екологічної свідомості дітей та молоді, оскільки вона доповнює формальну освіту, надаючи можливість для розвитку інтересів, здібностей та практичних навичок у різних сферах, зокрема в екології (Кравченко, 2024). Заклади позашкільної освіти, такі як екологічні клуби, гуртки, літні табори та інші, сприяють розвитку екологічної культури та відповідальності серед молоді через активну участь у природоохоронних заходах, дослідницьких проєктах та екологічних акціях (Сахно, 2023;).

Міжнародна практика підтверджує ефективність позашкільної освіти у формуванні екологічної свідомості. Наприклад, в Ірландії програма ECO-Camps надає молоді можливість досліджувати екологічні проблеми через активні заняття на природі, що сприяє розвитку екологічного мислення та відповідального ставлення до навколишнього середовища (ECO-Camps, 2025). В Індії ініціатива «Stories of Nature» використовує короткометражні фільми для навчання дітей віком від 8 до 14 років про природу та екологічні теми, що дозволяє зробити навчання більш емоційно насиченим та доступним для

молоді («Stories of Nature», 2023). У Марокко дослідження показало, що позашкільні екологічні клуби в середніх школах сприяють підвищенню екологічної обізнаності серед учнів, хоча для досягнення більшої ефективності необхідна інтеграція формальної та позашкільної освіти (El-Batri et al., 2019).

В Україні позашкільна освіта також відіграє значну роль у формуванні екологічної свідомості молоді. Заклади позашкільної освіти організовують різноманітні екологічні заходи, такі як акції з озеленення, прибирання територій, проведення екологічних конкурсів та фестивалів, що сприяє розвитку активної громадянської позиції серед учнів (Фекета, 2025). Зокрема, у Київському Палаці дітей та юнацтва реалізуються проєкти, спрямовані на підвищення екологічної обізнаності серед молоді, що включають організацію майстер-класів та освітніх заходів (Кравченко, 2024).

Незважаючи на позитивний досвід, існують певні виклики у розвитку позашкільної екологічної освіти, серед яких: недостатнє фінансування, відсутність кваліфікованих кадрів, обмежений доступ до ресурсів та матеріалів, а також потреба у більш активній інтеграції екологічних тем у всі сфери позашкільної діяльності (Сафранов, 2023). Для подолання цих викликів необхідно розробляти національні програми екологічної освіти для позашкільних закладів, підвищувати кваліфікацію педагогічних працівників у галузі екології та сталого розвитку, забезпечувати доступ до сучасних навчальних матеріалів і сприяти співпраці між формальною та позашкільною освітою.

Таким чином, позашкільна освіта є важливим компонентом у формуванні екологічної свідомості дітей та молоді. Вона сприяє розвитку практичних навичок, формуванню ціннісних орієнтацій та активної громадянської позиції щодо охорони навколишнього середовища. Інтеграція екологічних тем у позашкільну діяльність та забезпечення доступу до ресурсів сприятимуть ефективному розвитку екологічної освіти в Україні та світі.

Позашкільна освіта в Україні та світі будується на принципах, які забезпечують ефективний розвиток всебічно сформованої особистості та

формування екологічної свідомості (Кравченко, 2024). Вона має бути доступною для всіх дітей і молоді, незалежно від їх соціального, економічного чи географічного становища, що створює рівні умови для набуття знань і розвитку активної громадянської позиції. Участь у позашкільних заходах ґрунтується на добровільності, що підвищує мотивацію учасників до навчання та практичної діяльності. При цьому така освіта інтегрується з формальною шкільною, доповнюючи її та надаючи можливість застосовувати знання на практиці через участь у реальних екологічних проектах. Освітні програми спрямовані на всебічний розвиток особистості, формування ціннісного ставлення до природи та відповідальності за довкілля. Водночас вони базуються на сучасних наукових знаннях, передбачають використання інноваційних методів навчання та активних практичних форм роботи з дітьми (Фекета, 2025). Позашкільна освіта виконує низку суспільно важливих завдань, які забезпечують її роль як інструменту сталого розвитку та формування екологічної свідомості. Позашкільна освіта сприяє формуванню екологічної культури та компетентностей, розвиваючи знання, уміння та навички щодо збереження природи, раціонального використання ресурсів і активної участі в екологічних проектах. Вона забезпечує соціалізацію та розвиток громадянської позиції, виховуючи відповідальність за стан довкілля та стимулюючи участь у волонтерських ініціативах, акціях з прибирання територій і озеленення. Значну увагу приділено розвитку творчих і практичних навичок через участь у конкурсах, дослідницьких проектах, екологічних експедиціях та інтерактивних навчальних заходах. Крім того, позашкільна діяльність підтримує інноваційну та наукову активність молоді, залучаючи дітей і підлітків до науково-дослідницьких програм, еко-хакатонів і STEM-проектів із екологічним спрямуванням. Водночас вона спрямована на виховання цінностей сталого розвитку, формування екологічного мислення, здатності приймати раціональні рішення у взаємодії з природним середовищем та готовності до активної громадської діяльності (UNESCO, 2025).

Міжнародний досвід підтверджує ефективність завдань позашкільної освіти. Так, Young Reporters for the Environment у Канаді залучає молодь до досліджень локальних екологічних проблем і їх презентації через фото (Young Reporters for the Environment, 2025), відео та письмові роботи, а програма Green Earth Schools у Великій Британії допомагає школам перетворювати навчальні простори на природні зони та залучати учнів до озеленення і розвитку біорізноманіття (Earthwatch Europe, 2025). Крім того, проєкти Green Youth у межах Європи надають методики та інструменти для розвитку екологічної свідомості, стійкості та цифрових навичок у молоді (Green Youth, 2025). Ці приклади демонструють, що інтеграція навчання з практичною діяльністю та соціальними ініціативами є ключовим фактором ефективності позашкільної екологічної освіти.

В Україні завдання позашкільної освіти реалізуються через діяльність гуртків, клубів, літніх таборів, екологічних фестивалів та науково-дослідницьких заходів, що сприяють формуванню активної позиції дітей та молоді щодо охорони довкілля (Фекета, 2025).

Таким чином, дотримання суспільних принципів та ефективне виконання завдань позашкільної освіти забезпечують її ключову роль у сталому розвитку та формуванні екологічної свідомості молодого покоління.

1.2. Форми та методи екологічної діяльності в позашкільних закладах

Позашкільні заклади освіти в Україні та за кордоном реалізують широкий спектр форм екологічної діяльності, спрямованих на формування екологічної свідомості, практичних умінь та соціальної активності дітей і молоді. До таких форм належать екологічні гуртки та клуби, які передбачають регулярні заняття з ознайомлення з сучасними екологічними проблемами, виконання дослідницьких завдань та реалізацію проєктів зі збереження природи (Кравченко, 2024). Літні та короткострокові екологічні табори пропонують інтерактивні програми на відкритому повітрі, поєднуючи навчання, практичну діяльність і волонтерські ініціативи, що сприяє

формуванню компетентностей сталого розвитку (ECO-Camps, 2025). Екологічні фестивалі та конкурси стимулюють творчість і командну роботу, популяризують екологічні знання та формують у молоді активну громадянську позицію (Фекета, 2025), тоді як дослідницькі проєкти та експедиції залучають учнів до польових досліджень, моніторингу стану довкілля та збору наукових даних щодо флори і фауни. Важливою складовою сучасної екологічної освіти є також використання онлайн-платформ та інтерактивних ресурсів, що дозволяє організовувати дистанційне навчання, ігрові методи та участь у міжнародних екологічних проєктах («Stories of Nature», 2023).

Рис.1.2. Учасники еко-табору «ECO-Camps»

(<https://ecounesco.ie/eco-camps/>)

Для досягнення високої ефективності навчально-виховного процесу в позашкільних закладах застосовується комплекс методів, які сприяють інтеграції знань, умінь і практичних навичок. До них належать пізнавальні методи, такі як лекції, бесіди, відеоматеріали, презентації, інтерактивні ігри та квести, що дозволяють систематизувати знання про екологічні процеси та закони природокористування (Лук'янова, 2012). Практичні методи включають лабораторні дослідження, польові роботи, екологічні експедиції, посадку дерев, прибирання територій та моніторинг стану довкілля, формуючи конкретні практичні навички учнів (Фекета, 2025). Значну роль відіграють проєктні методи, які передбачають виконання короткострокових і довгострокових

екологічних проєктів із плануванням, дослідженням, реалізацією та презентацією результатів (ECO-Camps, 2025). Ігрові та інтерактивні методи, зокрема рольові ігри, квести, симуляції та інтерактивні платформи, підвищують мотивацію та залученість учнів до екологічної діяльності («Stories of Nature», 2023). Не менш важливими є соціальні та волонтерські методи, що включають участь у громадських акціях, волонтерських ініціативах та кампаніях зі збору відходів або популяризації сталого розвитку у громадах.

Комплексне використання різних форм і методів екологічної діяльності забезпечує позашкільним закладам ефективне формування екологічної свідомості та компетентностей у дітей і молоді. Поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю та інтерактивними підходами сприяє розвитку навичок сталого природокористування та активної громадянської позиції, що є необхідною складовою сталого розвитку сучасного суспільства.

Керівник гуртка відіграє ключову роль у формуванні екологічної свідомості учнів, оскільки виступає не лише організатором освітнього процесу, а й наставником, який мотивує дітей до активної участі у природоохоронній діяльності. Педагог у позашкільному закладі виконує такі функції (Кравченко, 2024; Фекета, 2025):

1. Організаторська – планує, координує та реалізує освітні програми та проєкти, забезпечуючи системність навчальної діяльності та інтеграцію теоретичних знань із практичними завданнями.

2. Навчально-виховна – формує у дітей ціннісне ставлення до природи, розвиває екологічні компетентності, проводить навчальні та практичні заняття.

3. Мотиваційна – стимулює активність учнів через інтерактивні методи, ігрові та проєктні форми навчання, формуючи внутрішню зацікавленість до природоохоронної діяльності.

4. Соціально-педагогічна – виховує відповідальність за стан навколишнього середовища, залучає учнів до волонтерських і громадських ініціатив.

Таблиця 1.2.

Основні методи екологічного виховання в діяльності керівника гуртка

Група методів	Приклади	Що формують / для чого потрібні	Джерела
Пізнавальні методи	лекції, бесіди, демонстрації, відеоматеріали, інтерактивні презентації	Формують базові знання про екологічні процеси, явища та проблеми довкілля	A psycho-emotional framework for environmental education: integrating ecopsychology, eco-emotions, and eco-narratives (Frontiers, 2025); Bridging cognitive skills and environmental awareness: critical and creative thinking as predictors of digital ecoliteracy (Frontiers, 2025); Enhancing human well-being through cognitive and affective pathways linking landscape sensation to cultural ecosystem services (Landscape Ecology, 2024)
Практичні методи	лабораторні роботи, польові дослідження, екологічні експедиції, посадка дерев, прибирання територій	Розвивають практичні навички, сприяють закріпленню теорії на практиці	From training to action: addressing training needs in environmental education for child-led participation with adult support (Frontiers, 2025); Environmental education in schools: sustainability and hope (Discover

Група методів	Приклади	Що формують / для чого потрібні	Джерела
			Sustainability, 2025); 7 Powerful Strategies to Make Environmental Education Come Alive in Your Classroom (Teach Find, 2025)
Проектні та дослідницькі методи	короткострокові та довгострокові екопроекти, дослідницькі роботи, презентація результатів	Навчають плануванню, аналізу, відповідальності, спрямовують на розв'язання екологічних проблем	Developing System Thinking Skills through Project-Based Learning Loaded with Education for Sustainable Development (Journal of Biological Education Indonesia, 2023); Environmental Education Programs for Youth: 10 Best in 2025 (LifeSTEPS, 2025); Environmental education in schools: sustainability and hope (Discover Sustainability, 2025)
Ігрові та інтерактивні методи	рольові ігри, симуляції, квести, онлайн-платформи (наприклад, «Stories of Nature», 2023)	Підвищують мотивацію, залученість, формують інтерес до екології	Gamification for Environmental Engagement (The Decision Lab, 2023); Gamified Learning for Sustainability: An Innovative Approach to Enhance Hydrogen Literacy and Environmental Awareness Through Simulation-Based Education (MDPI, 2025); Gamification for sustainability: A systematic review of applications, trends, and

Група методів	Приклади	Що формують / для чого потрібні	Джерела
			opportunities (ScienceDirect, 2024)
Соціальні та волонтерські методи	участь у громадських акціях, екологічних кампаніях, просвітницька діяльність у громаді	Розвивають громадянську активність, відповідальність і екологічні цінності	Educating Through Service: A Quick Guide to Environmental Education at Volunteer Events (NEEF, undated); From training to action: addressing training needs in environmental education for child-led participation with adult support (Frontiers, 2025); Promoting sustainability: Environmental education activities in a social institution (Interdisciplinary Journal of Environmental and Science Education, 2024)

Дослідження свідчать, що ефективна педагогічна діяльність керівника гуртка формує у учнів когнітивний, емоційний та практичний компоненти екологічної свідомості (Лук’янова, 2012; Фекета, 2025).

Когнітивний компонент передбачає знання про екологічні проблеми, способи їх вирішення та закони природокористування.

Емоційний компонент включає ціннісне ставлення до природи, почуття відповідальності та емпатії до живих організмів, тоді як практичний компонент розкриває вміння застосовувати отримані знання у реальних умовах, брати участь у природоохоронних акціях та проєктах. Таким чином, педагогічна роль керівника гуртка є критично важливою для формування екологічної свідомості учнів та розвитку компетентностей, необхідних для сталого розвитку суспільства.

1.3. Екологічна освіта в Україні: сучасний стан, особливості функціонування та ключові проблеми розвитку

Екологічна освіта в Україні є важливою складовою національної системи освіти, яка формує екологічну свідомість та культуру громадян. Вона охоплює всі рівні освіти — від дошкільного до вищого, включає формальну та позашкільну складову, і спрямована на підготовку особистості, здатної до усвідомлених рішень щодо збереження довкілля (Сафранов, 2023).

Сучасний стан екологічної освіти характеризується розробкою та впровадженням концепцій та програм, що формують у молоді екологічне мислення та ціннісне ставлення до природи (Біда, 2024). Зокрема, «Концепція екологічної освіти України» передбачає системне формування екологічних знань, умінь та навичок, а також розвитку відповідальності за стан навколишнього середовища (Національний еколого-натуралістичний центр, 2023).

Проте існує низка проблем, які обмежують ефективність екологічної освіти. Перш за все, це недостатнє фінансування закладів освіти та екологічних програм, що обмежує реалізацію практичних заходів, закупівлю обладнання та навчальних матеріалів (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2024).

Другою проблемою є нестача кваліфікованих педагогів, які можуть ефективно впроваджувати сучасні методики та інтегрувати екологічні теми в навчальний процес (Сафранов, 2023). Крім того, обмежений доступ до сучасних навчальних матеріалів та ресурсів ускладнює впровадження інноваційних підходів у викладанні екології (Біда, 2024).

Також гостро стоїть питання інтеграції екологічних тем у всі рівні освіти. Екологічні знання повинні охоплювати як формальну освіту, так і позашкільну діяльність, щоб формувати цілісну екологічну свідомість у дітей та молоді (Лук'янова, 2012). В умовах воєнного стану та деградації природних територій особлива увага приділяється адаптації освітніх програм та

вихованню екологічної відповідальності у молоді (Національний еколого-натуралістичний центр, 2023).

Важливою проблемою залишається недостатній рівень міжвідомчої взаємодії між освітніми установами, природоохоронними органами, громадськими організаціями та місцевою владою. Нерідко екологічні ініціативи реалізуються фрагментарно, без єдиної системи координації, що знижує їхню ефективність та довгостроковий вплив (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2024). Відсутність комплексного підходу ускладнює формування сталого освітнього середовища, де учні могли б застосовувати екологічні знання в реальних умовах.

Однією з ключових викликів залишається цифрова нерівність, яка проявляється у різному рівні доступу закладів освіти до цифрових ресурсів, мультимедійних платформ та інтерактивних екоосвітніх продуктів. Це особливо актуально для сільських та віддалених шкіл, де доступ до сучасних технологій є обмеженим. У результаті зменшується можливість впровадження інноваційних підходів, таких як STEM-освіта, VR/AR-моделювання природних процесів та онлайн-лабораторії, які є важливими для розвитку екологічного мислення учнів (Біда, 2024).

Додатковим бар'єром виступає недостатня популяризація екологічної освіти серед молоді та батьків. Незважаючи на актуальність екологічних проблем, частина суспільства продовжує сприймати цю сферу як другорядну або факультативну. Це знижує мотивацію учнів до участі в екологічних проєктах і відвідуванні позашкільних природничих гуртків (Лук'янова, 2012). Необхідною умовою є посилення інформаційних кампаній, формування позитивного образу екологічної активності та демонстрація успішних практик.

Попри зазначені проблеми, сучасні тенденції свідчать про поступове посилення ролі екологічної освіти. Зростає кількість ініціатив, спрямованих на інтеграцію екологічних компетентностей у Державний стандарт освіти, розвиток екопроєктів, волонтерських програм та партнерств між освітніми закладами і громадським сектором. Позашкільні заклади – еколого-

натуралістичні центри, гуртки, еко-табори – стають важливими майданчиками екологічної просвіти, де діти мають можливість поєднувати теоретичні знання з практичною природоохоронною діяльністю (Національний еколого-натуралістичний центр, 2023).

Позашкільні заклади еколого-натуралістичного спрямування посідають важливе місце в системі екологічної освіти й виховання учнівської молоді, оскільки забезпечують широкий спектр можливостей для формування природничої компетентності, розвитку практичних умінь, реалізації проєктної та дослідницької діяльності. На відміну від формальної освіти, позашкільний сектор дає змогу організовувати експериментальну, натуральну та польову роботу, що сприяє глибшому засвоєнню знань про природні процеси, формуванню екологічно відповідальної поведінки та розвитку екологічного мислення.

Відповідно до статистичних даних Інституту освітньої аналітики, станом на 1 січня 2024 року в Україні функціонувало близько 1 170 закладів позашкільної освіти різних напрямів, у структурі яких виокремлюється значний сегмент еколого-натуралістичних установ: станції юних натуралістів, еколого-натуралістичні центри, будинки юних натуралістів, гуртки природничого профілю в центрах дитячої та юнацької творчості тощо. Саме ці інституції забезпечують системну реалізацію програм еколого-натуралістичного спрямування, підтримують діяльність учнівських лісництв, природоохоронних об'єднань, дослідницьких секцій МАН природничого циклу та шкільних екологічних стежок (Зведений звіт позашкільних навчальних закладів, 2024).

Таблиця 1.3.

**Основні показники позашкільних еколого-натуралістичних
закладів в Україні (за даними НЕНЦ)**

Показник	Значення
Кількість профільних еколого-натуралістичних закладів (станції юних натуралістів, центри тощо)	134 заклади (Комітет ВР з освіти та науки)
Кількість творчих учнівських об'єднань (гуртків) еколого-натуралістичного напрямку	5 394 тис. (за даними НЕНЦ) (Міністерство освіти і науки України)
Кількість вихованців / учнів, охоплених цими об'єднаннями	84 940 осіб (за даними НЕНЦ, 2022) (Міністерство освіти і науки України)

Координаційним і методичним центром у сфері позашкільної екологічної освіти в Україні виступає Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ) Міністерства освіти і науки України. Саме він забезпечує методичний супровід діяльності обласних і міських еколого-натуралістичних закладів, організовує всеукраїнські конкурси, експедиції, експериментальні програми та методичні школи для педагогів. НЕНЦ також відіграє роль осередку інновацій, спрямованих на модернізацію змісту та форм позашкільної екологічної освіти. На регіональному рівні його діяльність підтримують мережі обласних екоцентрів, які координують роботу локальних осередків і забезпечують дотримання стандартів якості освітніх програм (НЕНЦ, 2025).

Позашкільні заклади екологічного спрямування мають низку особливостей, що визначають специфіку їхньої освітньої діяльності. Для них характерна чітка практична орієнтація навчальних програм: значна частина занять відбувається у форматі лабораторних, гурткових, експериментальних

чи польових робіт (Пометун, 2023). Важливою є й проєктно-дослідницька складова, що передбачає залучення учнів до тривалих спостережень, екологічного моніторингу, агробіологічних досліджень, природоохоронних акцій та волонтерських ініціатив (Локшина, 2024). Освітній процес, у таких закладах відзначається гнучкістю, оскільки дозволяє адаптувати зміст занять до регіональних умов, актуальних екологічних викликів або інтересів дітей (ІМЗО, 2024). Значну роль відіграє міждисциплінарність, яка інтегрує біологію, екологію, географію, хімію, основи агрономії та лісівництва, а також елементи STEM-освіти (Пометун, 2023; STEM-освіта, 2025). Водночас діяльність цих закладів має виражену соціальну спрямованість: вони формують екологічну культуру не лише серед учнів, а й у родин та громадах, залучаючи їх до спільних проєктів та природоохоронних заходів (Сім'я та освіта, 2024; Позашкільна освіта, 2023). Таким чином, позашкільні установи є важливою ланкою системи екологічної освіти України, адже забезпечують розвиток компетентностей, які важко реалізувати в межах традиційного шкільного навчального плану (МОН України, 2022; Пометун, 2023).

Попри значний потенціал, сучасне функціонування еколого-натуралістичних установ характеризується низкою системних проблем. У багатьох закладах зберігається застаріле обладнання, бракує натурних ділянок, теплиць та оранжерей, а доступ до сучасних цифрових інструментів для екологічного моніторингу залишається обмеженим (Екологічна освіта та виховання, 2024). Це значно ускладнює впровадження інноваційних методів навчання і стримує розвиток дослідницьких компетентностей учнів (ІМЗО, 2024).

Серйозним викликом є й кадрова ситуація. Спостерігається помітний дефіцит педагогів природничого профілю, що зумовлено низьким рівнем оплати праці, недостатніми можливостями професійного розвитку та відтоком фахівців у суміжні сфери або за кордон (Управління освітою, 2024; Локшина, 2024). Як наслідок, існуючий педагогічний персонал зазнає надмірного навантаження, що негативно впливає на якість освітнього процесу.

Воєнні дії останніх років спричинили додаткові труднощі. Частина закладів була пошкоджена або зруйнована, а в прифронтових регіонах освітній процес вимушено відбувається у дистанційній чи змішаній формі (УІРО, 2025; ІМЗО, 2024). Значно зменшилася можливість проведення натурних занять і польових досліджень, а у дітей і педагогів зросла потреба в психологічній підтримці. Ці фактори суттєво ускладнюють стабільне функціонування закладів та вимагають державної підтримки.

Серед інших проблем виділяється недостатня стандартизація сучасних програм, відсутність оновленої державної політики щодо еколого-натуралістичного спрямування та слабка міжвідомча координація між екологічною, STEM- та громадянською освітою (МОН України, 2025). Це гальмує впровадження інновацій та новітніх методичних підходів. Додатково спостерігається нерівний доступ учнів до якісної позашкільної освіти: у великих містах можливостей значно більше, тоді як у сільських громадах позашкільні заклади часто відсутні або працюють у мінімальному форматі. Дистанційний формат роботи, обмеження на виїзди та недостатнє фінансування практичних занять ще більше звужують можливості для проведення екологічних досліджень і моніторингу.

Подолання цих проблем потребує системної, добре спланованої політики. Серед ключових напрямів удосконалення варто відзначити модернізацію матеріально-технічної бази, що включає закупівлю сучасного лабораторного обладнання, цифрових датчиків та STEM-інструментів; зміцнення кадрового потенціалу шляхом підвищення кваліфікації, мотивації молодих спеціалістів та розвитку наставництва; інтеграцію позашкільної та шкільної освіти через міжпредметні проєкти й співпрацю зі школами та університетами; підтримку інноваційних практик, таких як цифровий моніторинг довкілля, екоекспедиції, екочеленджі та міжнародні програми молодіжного волонтерства. Важливим напрямом є також розширення мережі закладів у малих громадах та створення мобільних лабораторій, що

сприятимуть забезпеченню рівного доступу до природничої освіти (Екологія та освіта, 2025; МОН України, 2025) .

Позашкільні еколого-натуралістичні заклади відіграють стратегічну роль у формуванні екологічної компетентності учнівської молоді та розвитку екологічної культури суспільства. Навіть у складних умовах воєнного часу вони зберігають активність, продовжують реалізовувати природничі програми та демонструють здатність до розвитку й інновацій. Подальший їхній поступ можливий за умови цілеспрямованої державної підтримки, модернізації ресурсного забезпечення та зміцнення кадрового потенціалу, що забезпечить високу якість екологічної освіти в Україні (МОН України, 2025).

Позашкільна освіта еколого-натуралістичного спрямування в Чернівцях та Чернівецькій області представлена мережею закладів, що забезпечують безперервний розвиток природничих компетентностей та формування екологічної свідомості учнівської молоді. Станом на 2024–2025 роки в регіоні функціонують кілька ключових установ. Головним обласним закладом є Чернівецький обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді (КЗЧОЦЕНТУМ, 2025), який координує діяльність гуртків природничого профілю та організовує обласні конкурси, експедиції, акції і дослідницькі програми. Міський центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді м. Чернівців (МЦЕНТУМ, 2025) раніше був основним осередком екоосвіти в місті, а після реорганізації він об'єднаний із Міським палацом дітей та юнацтва (МПДЮ, 2025), і нині еколого-натуралістичний напрямок функціонує як окремий відділ у структурі цього багатoproфільного закладу. Крім того, у районах і громадах області працюють численні гуртки юних натуралістів, квітникарів, біологів-дослідників, орнітологів та природолюбів, які методично координуються КЗЧОЦЕНТУМ і МПДЮ (КЗЧОЦЕНТУМ, 2025, МПДЮ, 2025).

Таблиця 1.4.

**Характеристика позашкільних еколого-натуралістичних закладів
Чернівців та Чернівецької області**

Назва закладу	Тип / статус	Адреса	Основні напрями діяльності
Чернівецький обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді (КЗЧОЦЕНТУМ)	Комунальний позашкільний центр (станція юних натуралістів) (ISUO Чернівці)	Чернівці, вул. Ореста Криворучка, 57 (ISUO Чернівці)	Еколого-натуралістичні гуртки, науково-дослідницька робота, екскурсії, природоохоронні програми, школа еко-лідерів, “еколекторій” тощо
Чернівецький міський Палац дітей та юнацтва (МПДЮ) (включає еко-відділ після реорганізації МЦЕНТУМ)	Комунальний палац творчості (ISUO Чернівці)	Чернівці, вул. Шептицького, 10 (ISUO Чернівці)	Науково-технічні, дослідницько-експериментальні, художньо-естетичні гуртки + еко-відділ (екологічні гуртки) (ISUO Чернівці)
Чернівецький Міський центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді (МЦЕНТУМ) до об’єднання	Центр еколого-натуралістичної творчості (до реорганізації) (ISUO Чернівці)	Чернівці, Українських Добровольців, 77(ISUO Чернівці)	Гуртки натуралістичної творчості, екологічні акції, дослідницька робота

Таким чином, у Чернівецькій області сформована багаторівнева система позашкільної еколого-натуралістичної освіти, що охоплює обласний і міський центри та локальні гуртки в громадах. КЗЧОЦЕНТУМ виконує функції методичного, координаційного та організаційного центру, спрямовуючи свою діяльність на проведення природничих конкурсів, реалізацію еколого-просвітницьких програм, методичне забезпечення педагогів гуртків та організацію науково-дослідницької роботи учнів у межах МАН природничого напрямку. Центр відіграє ключову роль у формуванні екологічної політики позашкільного сектору області.

Діяльність закладу спрямована на:

- організацію обласних та всеукраїнських природничих конкурсів («Юний дослідник», «Юний натураліст», «Парад квітів», «Екологічна казка», конкурс навчально-дослідних земельних ділянок тощо);
- реалізацію еколого-просвітницьких програм («Дні довкілля», «Зелена хвиля Буковини», акція «Посади дерево»);
- методичне забезпечення педагогів гуртків еколого-натуралістичного профілю;
- проведення науково-дослідницьких робіт учнів у межах МАН природничого напрямку (КЗЧОЦЕНТУМ, 2025).

До об'єднання з МПДЮ МЦЕНТУМ був ключовим осередком екоосвіти на рівні Чернівців.

Він забезпечував:

- роботу гуртків юних екологів, бджолярів, квітникарів, юних природолюбів;
- організацію міських природничих акцій;
- участь школярів у Всеукраїнських конкурсах юних натуралістів;
- проведення практичних занять, екскурсій, еко-проектів.
- заклад мав власну методичну базу та працював автономно.

На даний момент діяльність зберігається, але як відділ, тому специфіка трохи змінилася (МЦЕНТУМ, 2025).

Після інтеграції в структуру МПДЮ еколого-натуралістичний напрямок отримав статус одного з відділів великого багатoproфільного закладу. Це створило нові можливості для розвитку: з'явився доступ до ширших ресурсів, приміщень та техніки, посилилася співпраця з іншими творчими та науковими підрозділами, а також відкрився потенціал для міждисциплінарних проєктів. Водночас така інтеграція зменшила автономію відділу у плануванні та розвитку екоосвіти, посилила конкуренцію за фінансування з іншими напрямками, знизилася видимість еко-гуртків серед великої кількості підрозділів і потенційно обмежила матеріальну базу та кількість гуртків.

Фактично екоосвіта Чернівців, яка раніше мала окремий центр, нині функціонує у форматі відділу, що впливає на масштаби й організаційні можливості (МПДЮ, 2025).

Таблиця 1.5.

**Ключові проблеми позашкільної еколого-натуралістичної освіти
Чернівців та області**

Категорія проблем	Зміст проблеми
Ресурсні обмеження	Недостатнє фінансування еколого-натуралістичних програм. Нестача сучасного обладнання для лабораторних і дослідницьких занять. Обмежені можливості для організації виїзних практик, екскурсій та польових занять.
Організаційні труднощі	Реорганізація МЦЕНТУМ і приєднання його до МПДЮ зменшили автономію екологічного напрямку. Електронні дані про діяльність гуртків оновлюються нерегулярно, що ускладнює моніторинг.

Дисбаланс між містом і громадами області	У громадах екологічні гуртки функціонують нерівномірно та залежать від місцевих бюджетів. Обмежені можливості для участі у обласних заходах через транспортні витрати.
Кадровий дефіцит	Недостатня кількість педагогів. Низька мотивація молодих фахівців працювати у сфері позашкільної освіти.
Недостатня популяризація	Еколого-натуралістичні гуртки менш впізнавані. Відсутність сучасних стратегій залучення учнів.

Для подальшого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Чернівцях і області важливо посилювати матеріально-технічну базу обласного центру та міського відділу, налагоджувати партнерські зв'язки з університетами, громадськими організаціями та екологічними службами, підтримувати педагогів через курси підвищення кваліфікації, грантові програми й премії, розширювати мережу гуртків у громадах і забезпечувати їх методичний супровід, а також активно популяризувати еко-діяльність серед молоді.

Мій професійний досвід у сфері екологічної освіти сформувався протягом двох років роботи у Чернівецькому міському палаці дітей та юнацтва, де я здійснюю діяльність у складі екологічного відділу. Робота у позашкільному закладі передбачає реалізацію широкого спектра освітніх, виховних та дослідницьких завдань, спрямованих на розвиток екологічної компетентності учнів різних вікових груп.

У межах своєї діяльності я веду п'ять екологічних гуртків, серед яких чотири групові та один індивідуальний. Навчання охоплює дітей від першого до сьомого класу, що потребує гнучкого підбору методів, адаптації навчальних матеріалів і форм роботи відповідно до вікових особливостей вихованців. До напрямів, які реалізуються у межах гурткової діяльності, належать:

- «Природознавство для малят» (два гуртки для учнів молодшого шкільного віку);
- «Юні знавці собак і котів», де діти ознайомлюються з основами біології, зоології, відповідального ставлення до тварин;
- «Еко-Арт», програма гуртка спрямована на творче осмислення природніх матер'ялів та вторинної сировини;
- «Основи науково-дослідної діяльності», що орієнтований на формування дослідницьких умінь, розвиток навичок проведення екологічних експериментів, написання наукових робіт та підготовки до участі у конференціях.

Свою освітню діяльність у Палаці дітей та юнацтва, я здійснюю на базі двох навчальних закладів міста — гімназії №16 та ліцею №14. Така співпраця дозволяє інтегрувати позашкільну екологічну освіту в освітнє середовище формальної школи, забезпечуючи ширше охоплення учнів та підвищуючи ефективність еколого-просвітницької роботи (МПДЮ, 2025).

У своїй діяльності активно використовую сучасні освітні технології: мультимедійні презентації, онлайн-платформи для інтерактивного навчання, відеолекції, цифрові екологічні моделі. Такі інструменти підвищують мотивацію учнів, забезпечують доступність матеріалу та сприяють розвитку критичного мислення.

Важливою складовою моєї роботи є організація практичних форм діяльності, що сприяють формуванню екологічно відповідальної поведінки учнів. Одним із ключових напрямів є екологічні екскурсії та виїзні заняття на природу. Під час таких заходів діти вчаться проводити природничі спостереження, визначати види рослин і тварин, аналізувати екологічний стан територій та досліджувати взаємодію елементів екосистем.

Систематично організовую екологічні акції, спрямовані на прибирання територій, сортування відходів, популяризацію вторинної переробки та відповідального споживання. Такі заходи не лише формують екологічну культуру, а й залучають дітей до реальних природоохоронних ініціатив.

Значне місце у діяльності гуртків займає взаємодія з кафедрою екології та біомоніторингу Чернівецького національного університету. Учні беруть участь у лабораторних демонстраціях, знайомляться з дослідницькими методами, спілкуються з викладачами й науковцями, що сприяє профорієнтації та підсилює практичну складову навчання.

Одним із важливих досягнень стало представлення роботи «Відходи у доходи» на Конгресі «Живи, Земле!». Проєкт був спрямований на дослідження можливостей перетворення вторинних відходів у ресурс, що може приносити користь закладу та громаді. Учні під моїм керівництвом розробили екологічну й економічну модель, яка продемонструвала реальність такого підходу й отримала високу оцінку на заході.

Окрім того, у гуртках відбуваються регулярні майстер-класи екологічного спрямування: виготовлення виробів із природних матеріалів, створення моделей екосистем, проєктування еко-предметів, робота з вторинною сировиною. Такі активності розвивають творчість, екологічне мислення та практичні навички використання ресурсів (МПДЮ, 2025).

Одним із важливих показників результативності моєї педагогічної діяльності є досягнення гуртківців. Учні систематично здобувають призові місця на міському, обласному та всеукраїнському рівнях — як у науково-дослідницьких конкурсах, так і у творчих, еколого-натуралістичних, проєктних змаганнях. Це свідчить про високий рівень мотивації вихованців, ефективність застосовуваних методик та здатність учнів до самостійної дослідницької діяльності (МПДЮ, 2025; НЕНЦ, 2024).

Моя робота також включає написання та керування науковими учнівськими проєктами, участь у конференціях, підготовку методичних матеріалів і впровадження інноваційних підходів до екологічної освіти. Власні професійні досягнення, відзначені на рівні закладу та міста, стали додатковим підтвердженням результативності моєї діяльності та мотивують до подальшого розвитку в галузі екологічної педагогіки.

Таким чином, мій досвід роботи у позашкільному закладі демонструє, що систематична, різновекторна й практично орієнтована діяльність сприяє формуванню в дітей усвідомленого ставлення до природи, розвитку екологічної культури та підготовці до участі в науковій і проєктно-дослідницькій діяльності. Позашкільна освіта у цьому контексті виступає одним із ключових інструментів формування екологічної свідомості молоді та створює умови для виховання активного, соціально відповідального покоління.

РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Об'єкт, предмет і методи дослідження

Об'єктом дослідження є процес формування екологічної свідомості дітей та молоді в умовах позашкільної освіти в Україні. Це охоплює діяльність екологічних гуртків, клубів, центрів творчості, літніх таборів та інших позашкільних закладів, які реалізують освітні програми, спрямовані на розвиток екологічної компетентності, ціннісних орієнтацій та активної громадянської позиції молодого покоління в контексті сталого розвитку.

Предметом дослідження є організаційно-педагогічні умови, методичні підходи та практичні механізми, що забезпечують ефективне формування екологічної свідомості та компетентностей у дітей і молоді в позашкільних закладах.

Для реалізації поставлених завдань використано комплекс методів дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз науково-методичної літератури (українських і зарубіжних джерел), узагальнення, синтез, моделювання — для розкриття теоретичних засад екологічної освіти та її зв'язку зі сталим розвитком.

2. Емпіричні методи: анкетування батьків, учнів, студентів, педагогічних працівників — для оцінки рівня екологічної свідомості, сімейних практик, участі в екологічних заходах та потреб у позашкільній освіті;

- спостереження за діяльністю екологічного гуртка — для аналізу практичної реалізації освітніх програм;

3. Метод порівняльного аналізу — для зіставлення даних анкетування різних вікових і соціальних груп (батьки, учні, студенти, педагогічних працівників) та оцінки впливу екологічної освіти на екологічну свідомість.

4. Системний підхід — для комплексного узагальнення отриманих даних, виявлення закономірностей і розробки рекомендацій.

5. Статистичні методи — обробка результатів анкетування (розрахунок середніх значень, відсоткового розподілу, порівняльний аналіз) з використанням табличного та графічного представлення.

Використання зазначеного комплексу методів забезпечує об'єктивність, достовірність і всебічність дослідження, дозволяє перейти від теоретичного аналізу до практичних висновків і рекомендацій щодо вдосконалення системи екологічного виховання в позашкільних закладах України.

2.2. Метод збору емпіричних даних через анкетування

Для емпіричного вивчення рівня екологічної свідомості учасників освітнього процесу та оцінки ефективності екологічної освіти серед батьків, учнів, студентів та педагогічних працівників було застосовано метод анкетування. Цей метод, як один із базових інструментів кількісного та якісного соціологічного дослідження, забезпечує систематичний збір первинних даних щодо поглядів, ціннісних орієнтацій, поведінкових установок і суб'єктивного досвіду респондентів стосовно екологічних проблем. Він характеризується стандартизацією запитань, що дозволяє уніфікувати відповіді, підвищити їхню порівнянність і полегшити статистичну обробку, а також масовістю охоплення, що сприяє виявленню стійких тенденцій у свідомості різних соціальних груп.

У межах дослідження розроблено чотири типи анкет, адаптованих до специфіки цільових груп:

- для вихованців та учнів — з метою виявлення рівня екологічної обізнаності, ставлення до проблем довкілля та готовності до екологічно відповідальної поведінки (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд учнів 1–11 класів», 2025);

- для студентів — для оцінки глибини екологічної свідомості, інтересу до тем сталого розвитку та практик ресурсозбереження (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд студентів», 2025);

- для батьків учнів — з фокусом на їхнє ставлення до екологічного виховання дітей, власний досвід еко-практик та роль сім'ї у формуванні свідомості (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд батьків», 2025);

- для педагогічних працівників — для визначення оцінки ефективності сучасної екологічної освіти, виявлення організаційних і методичних труднощів, а також пріоритетних форм екологічної роботи (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд керівників гуртків, вчителів та викладачів», 2025).

Кожна анкета містила закриті (з фіксованими варіантами відповідей), напіввідкриті та відкриті питання, що дало змогу поєднати кількісний аналіз частот і кореляцій із якісним тлумаченням мотивів і пропозицій. Анкетування проводилося в анонімному форматі з використанням онлайн-платформи Google Forms, що сприяло щирості відповідей, мінімізувало соціально бажані ефекти, забезпечило зручність заповнення та автоматичне структурування даних для подальшої обробки в Excel і статистичних пакетах.

Отримана емпірична база дозволила комплексно проаналізувати стан екологічної свідомості на різних рівнях освітньої системи, виявити розбіжності між знаннями, цінностями та поведінкою, а також обґрунтувати науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення екологічної освіти в позашкільних закладах.

Рис.2.1. Приклад готової Google Forms (скріншот)

(<https://docs.google.com/forms/d/10-PiCtLHJn9LPbBIrxx49urMXaCnAKZ-DgDWgRH XtCs/edit>)

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Аналіз результатів анкетування учнів 1–11 класів щодо екологічної свідомості та поведінки

Анкетування проведено серед 55 респондентів віком від 6 до 16 років (середній вік — 9,5 років, медіана — 9 років), які навчаються в 1–11 класах закладів загальної середньої освіти м. Чернівці. Вибірка охоплює дітей молодшого (6–10 років: 58,2%), середнього (11–13 років: 27,3%) та старшого шкільного віку (14–16 років: 14,5%), з переважанням учнів початкових класів (1–4 класи: близько 50%). Аналіз даних дозволяє виявити ключові тенденції у ставленні дітей до природи, їхніх повсякденних екологічних звичках, участі в заходах та потребі в позашкільній екологічній освіті. Нижче наведено систематизований аналіз відповідей за основними питаннями анкети з кількісними показниками, якісними характеристиками та візуалізацією у формі таблиць і графіків (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд учнів 1–11 класів», 2025).

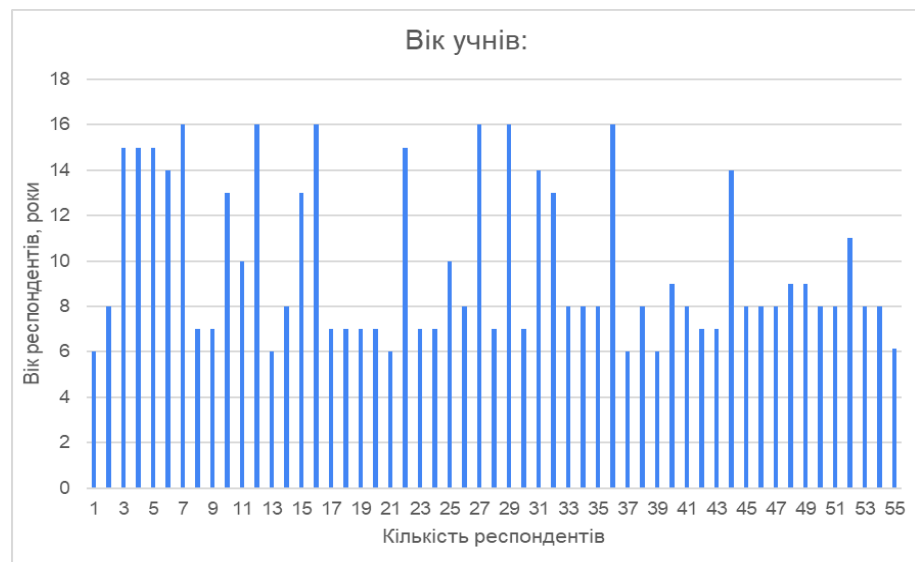

Рис.3.1. Вік респондентів (учнів) залучених до анкетування

Більшість учнів (94,5%) висловила позитивне ставлення до вивчення природи та довкілля: середній рівень інтересу — 4,4 з 5 (медіана — 5), де 5 — «дуже подобається». Детальний розподіл: 54,5% (30 респондентів) — «дуже

подобається»; 38,2% (21) — «подобається»; 7,3% (4) — «не дуже подобається»; 0% — негативні відповіді. Серед молодших дітей (6–10 років) позитивне ставлення виражене сильніше (середній — 4,6), тоді як серед старших (14–16 років) — дещо нижче (4,1), можливо, через конкуренцію з іншими інтересами.

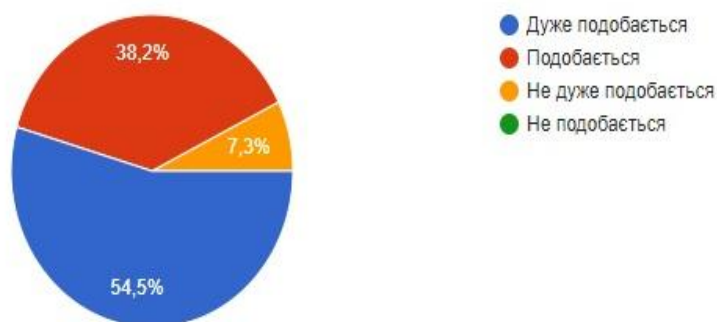

Рис.3.2. Зацікавленість респондентів (учнів) у вивченні природи та довкілля

Учні оцінили важливість збереження природи в середньому на 4,8 бали з 5 (медіана — 5), що вказує на чітку орієнтацію на високі значення. Детальний розподіл: 87,3% (48 респондентів) — 5 балів (надзвичайно важливо); 9,1% (5) — 4 бали; 1,8% (1) — 3 бали; 1,8% (1) — 1 бал; 0% — 2 бали. Розподіл практично однаковий за віковими групами, з вищим середнім у молодших (4,9), що підтверджує сформованість базових екологічних цінностей навіть у дошкільному/молодшому шкільному віці. Якісні коментарі: діти пов'язують це з "щоб було чисто", "для тварин" чи "для майбутнього", демонструючи емпатію та довгострокове мислення. Це свідчить про потенціал для глибшої освіти, оскільки низькі оцінки рідкісні та можуть бути пов'язані з браком розуміння.

Переважає більшість (92,7%, або 51 респондент) знають, що таке сортування відходів; 7,3% (4) — «частково»; 0% — не знають. Середній рівень обізнаності — 4,9 з 5. Серед молодших дітей обізнаність нижча (87,5% повне знання), тоді як серед старших — 100%, що може бути результатом шкільної освіти, сімейного виховання або медіа. Якісний аспект: діти описують

сортування як "розділення на пластик, папір, скло", часто з прикладами з дому. Це вказує на достатній рівень базових знань, але потребу в практичному закріпленні для "частково" групи.

Таблиця 3.1.

Обізнаність респондентів (учнів) в питанні сортування відходів

Рівень знань	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Знаю (повністю)	51	92,7
Частково	4	7,3
Не знаю	0	0,0

Учні демонструють сформованість базових еко-звичок, з середнім рівнем виконання — 89,6% по всіх практиках. Детальний розподіл: закривання крана під час чищення зубів — 96,4% (53 респонденти); вимикання світла при виході з кімнати — 92,7% (51); викидання відходів у правильний контейнер — 85,5% (47); догляд за рослинами чи тваринами — 83,6% (46). Ці практики прості та доступні, часто підкріплюються дорослими. Серед молодших дітей виконання вища (середній — 92%), серед старших — дещо нижча (86%), можливо, через незалежність. Якісні акценти: звички пов'язують з "економією" та "чистотою", що відображає практичну орієнтацію.

Таблиця 3.2.

Еко-звички респондентів (учнів)

Практика	Кількість респондентів (виконують)	Відсоток (%)
Закривання крана під час чищення зубів	53	96,4
Вимикання світла при виході з кімнати	51	92,7

Практика	Кількість респондентів (виконують)	Відсоток (%)
Викидання відходів у правильний контейнер	47	85,5
Догляд за рослинами чи тваринами	46	83,6

Участь у шкільних чи позашкільних екологічних заходах:

Активність помірна: середній рівень — 3,0 з 5. Детальний розподіл: 23,6% (13 респондентів) — регулярно; 58,2% (32) — іноді; 18,2% (10) — ніколи. Серед молодших дітей участь нижча (15,6% регулярно), серед старших — вища (37,5%), що вказує на недостатню системність, пов'язану з обмеженою кількістю пропозицій або браком мотивації. Кореляція: ті, хто має високий інтерес до природи (рівень 5), беруть участь частіше (75% — іноді/регулярно). Якісні коментарі: заходи включають суботники, конкурси, акції, з акцентом на "весело" та "корисно".

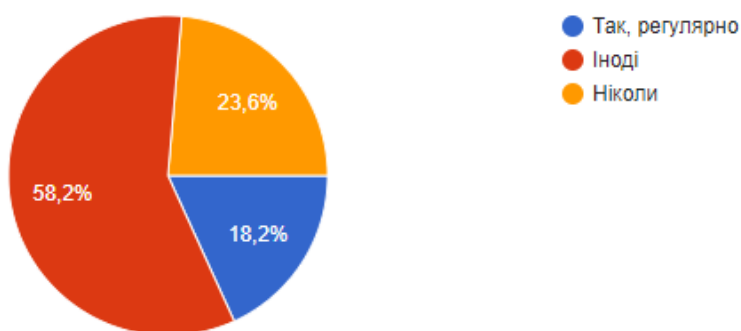

Рис.3.3. Участь у шкільних чи позашкільних екологічних заходах (суботники, конкурси, акції)

Відкриті відповіді (55 з 55 надали приклади) зосереджені на практичних діях: прибирання сміття (на природі, біля річки, у дворі — 45,5%); сортування відходів (32,7%); економія води та світла (27,3%); посадка дерев (21,8%); годування тварин (18,2%); використання багаторазових торбинок (14,5%);

компостування (9,1%). Ці дії локальні, зрозумілі та досяжні, з акцентом на "допомогу тваринам" серед молодших і "економію ресурсів" серед старших. Це відображає орієнтацію на повсякденні кроки, але потребу в розширенні до глобальних тем.

Джерела знайомства з поняттям «екологія»: батьки — 47,3% (26 респондентів); школа — 25,5% (14); гуртки — 18,2% (10); садочок, інтернет чи самотійно — 9,0% (5). Серед молодших дітей роль батьків вища (56,3%), серед старших — школи (37,5%). Це підкреслює провідну роль сім'ї та закладу освіти у формуванні первинної свідомості, з потенціалом для посилення через медіа та гуртки.

Таблиця 3.2.

Джерела знайомства з поняттям «екологія» респондентів (учнів)

Джерело	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Батьки	26	47,3
Школа	14	25,5
Гуртки	10	18,2
Інше (садочок, інтернет тощо)	5	9,0

Щодо відвідування природничих гуртків: 49,1% (27 респондентів) — відвідують; 50,9% (28) — ні. Серед відвідувачів: молодші — 53,1%, старші — 37,5%. Якісні аспекти серед відвідувачів: пізнавальність (33,3%), цікавість (29,6%), виготовлення поробок із вторинної сировини (22,2%), екскурсії (18,5%), догляд за природою (14,8%). Причини невідвідування: відсутність гуртка в місті/школі (28,6%), брак часу (25,0%), незацікавленість (21,4%), хвороба (10,7%), інші (14,3%). Це вказує на бар'єри доступності та мотивації, з потребою в розширенні пропозицій.

Таблиця 3.3.

**Дані щодо відвідування природничих гуртків респондентами
(учнями)**

Статус відвідування	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Відвідують	27	49,1
Не відвідують	28	50,9

Загалом, результати анкетування учнів свідчать про високий рівень інтересу до природи, сформованість базових екологічних знань і звичок, але недостатню системну участь у екологічних заходах і позашкільній діяльності.

**3.2. Аналіз результатів анкетування батьків щодо екологічної
освіти дітей**

Для оцінки ставлення батьків до питань екологічної освіти та охорони довкілля у контексті виховання дітей було проведено анкетування серед 59 респондентів. Середній вік батьків становив 36,7 років (медіана — 37 років), з розподілом за віковими групами: 20–29 років — 15,3% (9 респондентів), 30–39 років — 59,3% (35), 40–49 років — 23,7% (14), 50+ років — 1,7% (1). Їхні діти переважно навчалися в початкових класах (від 1-го до 4-го — близько 60%) або належали до вікової групи 6–10 років (близько 70%), з меншою часткою старших школярів (11–16 років — 30%). Вибірка репрезентує переважно міські сім'ї з середнім рівнем освіти (вища освіта — 74,6%, середня спеціальна — 20,3%, базова — 5,1%), що робить її релевантною для оцінки екологічної свідомості в сімейному середовищі. Результати анкетування дозволяють виявити ключові тенденції в екологічній свідомості сімей та їхніх практиках, що є важливим для розробки рекомендацій щодо впровадження екологічних програм у освітньому процесі. Нижче наведено систематизований аналіз відповідей за основними питаннями анкети, з акцентом на кількісні показники, якісні аспекти та візуалізацію даних у формі таблиць і графіків (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд батьків», 2025).

Рис.3.4. Вік респондентів (батьків) залучених до анкетування

Більшість респондентів (85%, або 50) виявили повний інтерес до теми екології та охорони довкілля в контексті виховання дітей, тоді як 15% (9) зазначили частковий інтерес; 0% — відсутність інтересу. Середній рівень інтересу — 4,85 з 5 (медіана — 5). Серед молодших батьків (20–29 років) повний інтерес вищий (88,9%), тоді як серед старших (40+ років) — дещо нижчий (78,6%), можливо, через пріоритети в повсякденному житті. Якісний аспект: інтерес пов'язують з "майбутнім дітей", "збереженням планети" та "формуванням відповідальності", що свідчить про актуальність теми для сучасних сімей і потенціал для інтеграції екологічних елементів у повсякденне життя. Це створює основу для мотиваційних програм.

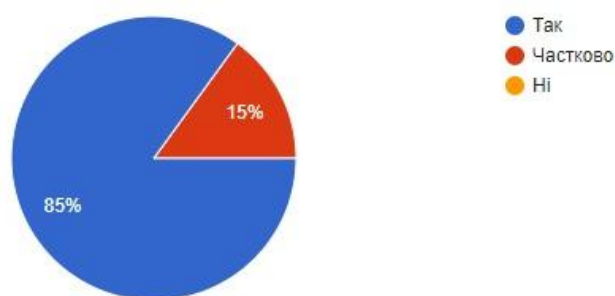

Рис.3.5. Рівень зацікавленості батьків питаннями екології та охорони довкілля у контексті виховання дітей

Щодо важливості для розвитку дитини того, щоб сім'я дбала про природу та навколишнє середовище, середня оцінка — 4,9 бали з 5 (медіана — 5), з чіткою орієнтацією на високі значення. Детальний розподіл: 89,8% (53 респонденти) — 5 балів (надзвичайно важливо); 10,2% (6) — 4 бали (важно);

0% — нижчі значення. Розподіл практично однаковий за віковими групами, з вищим середнім у батьків з вищою освітою (4,95). Якісні коментарі: батьки наголошують на "розвитку свідомості", "відповідальності" та "гармонії з природою", демонструючи розуміння довгострокових переваг. Це підтверджує сформованість екологічних цінностей у сім'ях.

Таблиця 3.4.

Оцінка важливості для розвитку дитини того, щоб сім'я дбала про природу та навколишнє середовище

Оцінка (бали)	Кількість респондентів	Відсоток (%)
5(надзвичайно важливо)	53	89,8
4 (важно)	6	10,2
1–3 (неважливо/помірно)	0	0,0

Сім'ї демонструють активне впровадження екологічних звичок, з середнім рівнем виконання — 83% по всіх практиках. Детальний розподіл: вимикання світла та електроприладів, коли ними не користуються — 96,6% (57 респондентів); догляд за рослинами, висаджування дерев чи кущів — 89,8% (53); економія води, наприклад, закривання крана — 89,8% (53); сортування побутових відходів — 55,9% (33). Ці дані вказують на фокус на ресурсозберігаючих заходах, які прості в реалізації, тоді як сортування відходів практикується рідше, можливо, через інфраструктурні обмеження (згадане в 15% коментарів). Серед старших батьків (40+) сортування вища (64,3%), серед молодших — нижча (44,4%).

Таблиця 3.5.

Впровадження екологічних звичок у побут

Практика	Кількість респондентів (виконують)	Відсоток (%)
Вимикання світла та електроприладів	57	96,6
Догляд за рослинами, висаджування	53	89,8
Економія води (закривання крана)	53	89,8
Сортування побутових відходів	33	55,9

Участь сімей у екологічних акціях чи заходах (прибирання, висаджування рослин, тематичні події) помірна: середній рівень — 3,0 з 5. Детальний розподіл: 15,3% (9 респондентів) — регулярно; 69,5% (41) — іноді; 13,6% (8) — ніколи; 1,7% (1) — участь у шкільний період з продовженням домашніх практик. Серед батьків 30–39 років участь вища (78% — іноді/регулярно), тоді як серед старших — нижча (64,3%). Якісні коментарі: заходи включають прибирання, висаджування рослин, тематичні події, з акцентом на "сімейний час" та "приклад для дітей". Це вказує на недостатню системність, пов'язану з браком часу чи пропозицій, але потенціал для шкільних ініціатив.

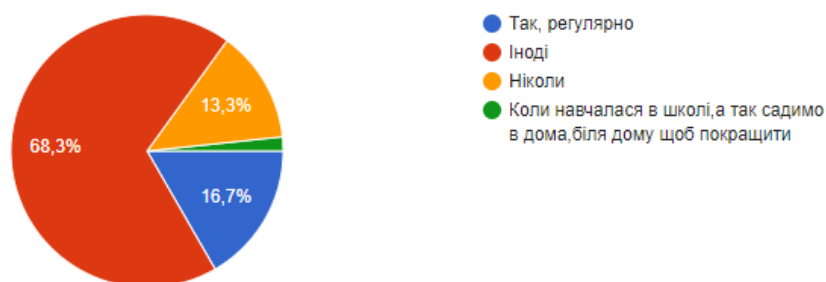

Рис.3.6. Участь сімей у екологічних акціях чи заходах (прибирання, висаджування рослин, тематичні події)

Важливість екологічної освіти для дітей респонденти оцінили в середньому на 4,9 бали з 5 (медіана — 5), з розподілом: 89,8% (53 респонденти) — 5 балів (надзвичайно важливо); 8,5% (5) — 4 бали (важно); 1,7% (1) — 3 бали (помірно важливо); 0% — нижчі. Аналогічно попередньому, з вищим середнім у батьків з дітьми 6–10 років (4,95). Якісні аспекти: освіту пов'язують з "формуванням свідомості", "збереженням планети" та "розвитком відповідальності", що підкреслює освітні потреби.

Таблиця 3.6.

**Оцінка важливості екологічної освіти для своїх дітей
респондентами (батьки)**

Оцінка (бали)	Кількість респондентів	Відсоток (%)
5(надзвичайно важливо)	53	89,8
4 (важливо)	5	8,5
3 (помірно важливо)	1	1,7
1–2 (неважливо)	0	0,0

Серед пропонованих профілів гуртків для дітей батьки обирали профілі з середнім вибором 1,5 на респондента. Детальний розподіл: природничий — 45,8% (27 респондентів); спортивний — 22,0% (13); мистецький — 16,9% (10); лінгвістичний — 6,8% (4); комбінації або універсальність — 8,5% (5). Серед батьків з повним інтересом до екології природничий профіль вищий (50%).

Якісні акценти: вибір пов'язують з "цікавістю дитини" та "корисністю", з наголосом на екологічний компонент у природничих гуртках.

Таблиця 3.7.

Вибір гуртків для своїх дітей серед респондентів (батьки)

Профіль гуртка	Кількість згадок	Відсоток (%)
Природничий	27	45,8
Спортивний	13	22,0
Мистецький	10	16,9
Лінгвістичний	4	6,8
Комбінації/універсальність	5	8,5

На питання про необхідність екологічної освіти для своєї дитини 86,4% (51 респондент) дали ствердну відповідь, обґрунтовуючи потребою в "формуванні свідомості", "збереженні планети для майбутніх поколінь", "розвитку відповідальності" та "розуміння взаємозв'язку людини з природою". 13,6% (8) не висловила чіткої позиції або заперечила (наприклад, "вже є в школі"). Серед молодших батьків ствердність вища (88,9%). Це підкреслює освітні пріоритети, з потенціалом для програм у школах та гуртках.

Загалом, результати анкетування свідчать про високий рівень екологічної свідомості серед батьків, з акцентом на сімейні практики та освітні потреби. Рекомендації: посилити інфраструктуру для сортування, систематизувати сімейні акції через школи та розширити природничі гуртки для подолання бар'єрів.

3.3. Аналіз результатів анкетування студентів щодо екологічної свідомості та поведінки

Анкетування проведено серед 30 респондентів віком від 14 до 38 років (середній вік — 19,4 роки, медіана — 19 років), переважно студентів вищих навчальних закладів Чернівців (ЧНУ ім. Ю. Федьковича, БДМУ, педагогічні коледжі, комерційні училища). Серед респондентів переважають студенти

спеціальностей, пов'язаних з екологією (20%), медициною (23,3%), освітою (13,3%) та інформаційними технологіями (10%), з рештою — психологи, художники та інші. Вибірка репрезентує думку освіченої молоді Буковини, з акцентом на студентів природничих і гуманітарних напрямків, що робить її релевантною для оцінки екологічної свідомості в освітньому середовищі. Нижче наведено систематизований аналіз відповідей за основними питаннями анкети, з акцентом на кількісні показники, якісні аспекти та візуалізацію даних у формі таблиць і графіків (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд студентів», 2025).

Рис.3.7. Вік респондентів (студентів) залучених до анкетування

Середній рівень знайомства з поняттям "сталий розвиток" становить 3,3 з 5 (медіана — 3), що вказує на помірне розуміння: більшість має базові знання, але бракує практичного застосування. Детальний розподіл: 3,3% (1 респондент) — зовсім не знайомі (рівень 1); 13,3% (4) — поверхневе уявлення (рівень 2); 43,3% (13) — середнє розуміння (рівень 3); 30% (9) — добре знайомі (рівень 4); 10% (3) — глибоко розуміють і застосовують на практиці (рівень 5). Серед підлітків (14–17 років) середній рівень нижчий (2,86), тоді як серед студентів екологічних спеціальностей — вищий (4,33). Це свідчить про потребу в посиленні освіти, оскільки лише третина респондентів (рівні 4–5) відчуває впевненість у темі. Найгострішими проблемами студенти вважають забруднення повітря (84,6%) та знищення лісів (76,9%), що вказує на високу екологічну тривогу, пов'язану з локальними та глобальними загрозами.

Таблиця 3.8.

**Рівень знайомства з поняттям "сталий розвиток" серед
респондентів (студенти)**

Рівень знань	Кількість респондентів	Відсоток (%)	Приклади спеціальностей з високим рівнем
1 (зовсім не знайомі)	1	3,3	Медицина
2 (поверхнєве уявлення)	4	13,3	Прикладна математика, Менеджмент
3 (середнє розуміння)	13	43,3	Екологія, Медицина, Міжнародні відносини
4 (добре знайомі)	9	30,0	Екологія, Спеціальна освіта, Медицина
5 (глибоко розуміють)	3	10,0	Екологія, Медична психологія

Респонденти обрали в середньому 4,8 проблеми з 7 запропонованих, що вказує на високу обізнаність з множинними загрозами. Найгострішими вважають забруднення повітря (70% респондентів, або 21 з 30) та знищення лісів (66,7%, або 20), за ними — накопичення відходів (56,7%, 17) та надмірне споживання ресурсів (56,7%, 17). Менш актуальними: забруднення ґрунту (50%, 15), забруднення води (43,3%, 13), зміна клімату (43,3%, 13). Якісний аспект: проблеми часто пов'язують з локальними реаліями (вирубка лісів у Карпатах) та глобальними (кліматичні зміни через війну). Студенти екологічних спеціальностей частіше обирають усі варіанти (середній вибір — 6,2), тоді як підлітки — фокусуються на видимому забрудненні (повітря, відходи).

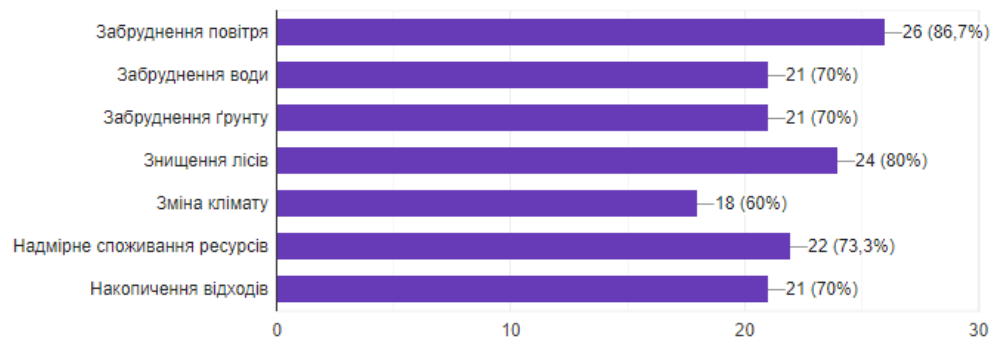

Рис.3.8. Найактуальніші проблеми довкілля за думкою респондентів (студенти)

Середня оцінка особистої відповідальності за довкілля — 3,67 з 5 (медіана — 4), з розподілом: 3,3% (1) — зовсім не відчують (рівень 1); 3,3% (1) — слабо (рівень 2); 30% (9) — помірно (рівень 3); 46,7% (14) — сильно (рівень 4); 16,7% (5) — дуже сильно (рівень 5). Половина респондентів (рівні 4–5) демонструє високу відповідальність, але третина — лише помірну, що вказує на розрив між усвідомленням і діями (наприклад, ті, хто відчуває сильно, частіше сортують відходи). Серед студентів екології — 4,5, серед медиків — 3,4. Це свідчить про потенціал мотивації через освіту.

Практики в повсякденному житті:

- Сортування відходів: 13,3% (4) — завжди; 40% (12) — частково; 40% (12) — ніколи; 6,7% (2) — інші (наприклад, "наразі не сортую через відсутність контейнерів"). Більшість не сортує регулярно через інфраструктурні бар'єри (відсутність баків, згадане в 10% відповідей).
- Економія ресурсів (вода, електроенергія): 40% (12) — завжди; 53,3% (16) — частково; 6,7% (2) — ніколи. Це найпоширеніша практика (93,3% хоча б частково), з вищим рівнем серед старших респондентів (середній — 4,5 для 23+ років).
- Використання екологічно безпечних товарів: 6,7% (2) — завжди; 70% (21) — частково; 23,3% (7) — ніколи. Переважає часткове використання (еко-сумки, пляшки), але бракує звички через доступність.

Таблиця 3.9.

Практики в повсякденному житті серед респондентів (студенти)

Практика	Завжди (%)	Частково (%)	Ніколи (%)	Інше (%)
Сортування відходів	13,3	40,0	40,0	6,7
Економія ресурсів	40,0	53,3	6,7	0,0
Еко-товари	6,7	70,0	23,3	0,0

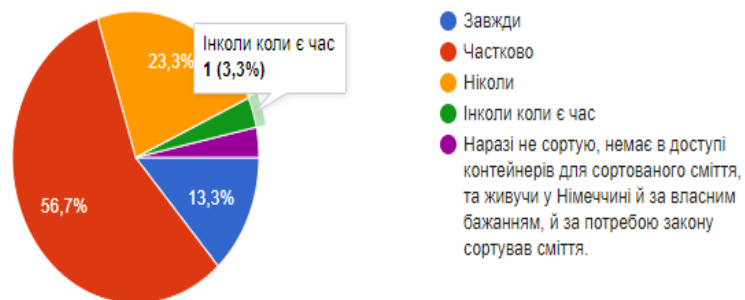

Рис.3.9. Участь респондентів (студентів) до сортування відходів

Участь у еко-проектах активність помірна: 6,7% (2) — регулярно; 53,3% (16) — іноді; 33,3% (10) — ніколи; 6,7% (2) — залежить від можливості (наприклад, доступності контейнерів). Якісні коментарі: участь обмежується через брак часу, пропозицій чи мотивації, але зростає серед екологів (50% — іноді або регулярно). Кореляція: респонденти з рівнем знань 4–5 частіше беруть участь (75% — іноді/регулярно).

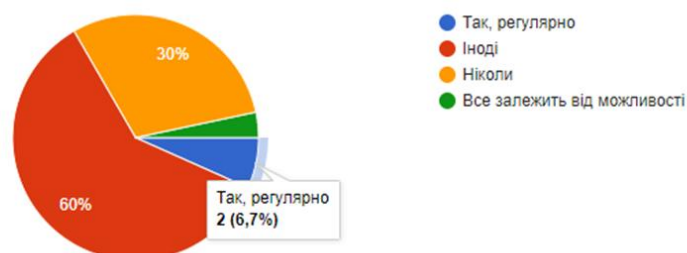

Рис.3.10. Участь у еко-проектах респондентів (студентів)

Відкриті відповіді (28 з 30 надали ідеї) зосереджені на системності та практичності: 26,7% (8) — за впровадження окремого предмету в школах/університетах; 20% (6) — за практичні заходи (тренінги, прибирання, волонтерство); 16,7% (5) — за просвітницьку роботу (інформаційні кампанії, мотивація через штрафи/закони); 13,3% (4) — за початок з дитсадків і роль батьків/дорослих; 10% (3) — за покращення інфраструктури (сортування, міністерство екології); 6,7% (2) — за новітні технології та мотивацію. Якісні акценти: наголос на прикладі дорослих, цікавості уроків (не "як звичайний урок"), зв'язку з війною (знищення росією лісів). Багато пропозицій підкреслюють раннє формування свідомості (з садочка) та поєднання теорії з практикою для подолання розриву між знаннями та діями.

3.4. Аналіз результатів анкетування педагогічних працівників щодо стану та перспектив розвитку екологічної освіти в Україні

Для оцінки підходів до екологічної освіти та виховання з боку педагогів було проведено анкетування серед 30 респондентів, переважно керівників гуртків (33,3%), вчителів (30%) та викладачів/доцентів ЗВО (20%), з рештою — вихователів, асистентів та інших. Середній стаж роботи — 15,6 років (медіана — 13,5 років), з розподілом: до 5 років — 23,3% (7 респондентів), 6–15 років — 36,7% (11), 16+ років — 40% (12). Заклади представлені переважно ЗЗСО (загальна середня освіта — 26,7%), ЗВО (вища освіта — 26,7%) та ЗПО (позашкільна освіта — 23,3%), з меншою часткою ЗДО (дошкільна — 6,7%) та іншими (16,7%). Вибірка охоплює педагогів з досвідом у екологічній роботі, що робить її релевантною для аналізу методів, ефективності та бар'єрів у формуванні екологічної свідомості учнів/студентів. Нижче наведено структурований аналіз відповідей за ключовими питаннями анкети з кількісними показниками, якісними характеристиками та візуалізацією у формі таблиць (Google Forms. «Екологічна свідомість: погляд керівників гуртків, вчителів та викладачів», 2025) .

Рис.3.11. Стаж роботи педагогічних працівників, що проходили анкетування

Більшість респондентів (63,3%, або 19) проводять екологічні заходи регулярно, тоді як 36,7% (11) — іноді; 0% — ніколи. Середній рівень активності — 4,3 з 5 (медіана — 5, де 5 — регулярно). У ЗПО та ЗВО регулярність вища (відповідно 71,4% та 62,5%), тоді як у ЗЗСО — нижча (50%), можливо, через навантаження на основну програму. Якісний аспект: регулярність пов'язують з інтеграцією в гуртки чи проєкти, але обмежують браком ресурсів. Це свідчить про потенціал, але потребу в систематизації.

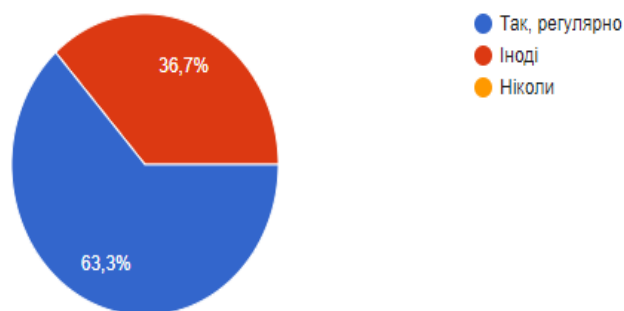

Рис.3.12. Проводять екологічних заходів для учнів/студентів респонденти (педагогічні працівники)

Респонденти обирали в середньому 2,8 методів з запропонованих, з фокусом на практичні підходи. Найпоширеніші: екскурсії на природу (20,8% згадок, або 22 з 106 загальних); проєктна діяльність та лекції/семінари/практичні заняття (по 14,2%, або 15 кожна); гурткові заняття (12,3%, 13); волонтерські акції (10,4%, 11); уроки (6,6%, 7). Менш популярні:

дидактичні ігри, зустрічі з експертами (по 0,9%). У ЗПО переважають гуртки та екскурсії (середній вибір — 3,1), у ЗВО — лекції/семінари (80%).

Таблиця 3.10.

**Методи роботи, що використовують респонденти
(педагогічні працівники)**

Метод	Кількість згадок	Відсоток (%)
Екскурсії на природу	22	20,8
Проектна діяльність	15	14,2
Лекції, семінари та практичні заняття	15	14,2
Гурткові заняття	13	12,3
Волонтерські акції	11	10,4
Уроки	7	6,6
Інші (ігри, зустрічі тощо)	23	21,7

Використання сучасних технологій (відео, презентації, інтерактивні платформи):

Переважає більшість (83,3%, або 25 респонденти) використовує технології повністю; 16,7% (5) — частково; 3,3% (1) — з уточненням (відео та ШІ). Середній рівень — 4,8 з 5. У ЗВО використання повне (87,5%), у ЗЗСО — нижче (62,5%).

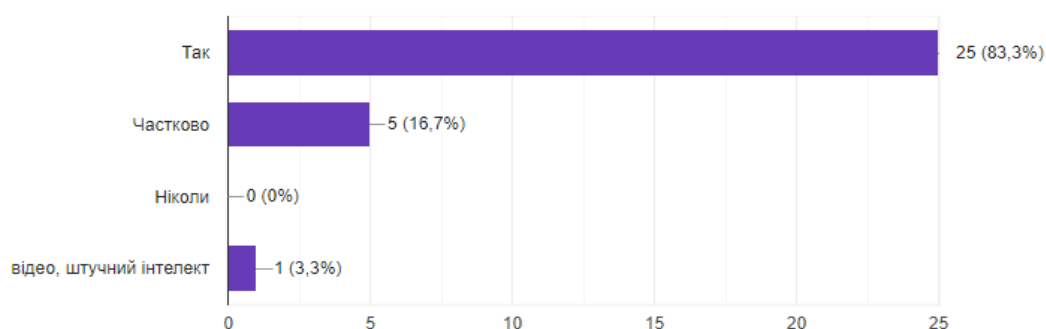

Рис.3.13. Використання сучасних технологій

(відео, презентації, інтерактивні платформи)

Середня оцінка педагогічними працівниками ефективності методів сучасних технологій для формування екологічної свідомості учня/студента — 4,47 з 5 (медіана — 5), з розподілом: 53,3% (16 респондентів) — 5 балів (дуже ефективні); 40% (12) — 4 бали; 6,7% (2) — 3 бали; 0% — нижчі. У педагогів з стажем 16+ років середня вища (4,75), тоді як з меншим — 4,1, що свідчить про досвід у оцінці.

Таблиця 3.11.

**Оцінка педагогічними працівниками ефективності методів
сучасних технологій для формування екологічної свідомості
учня/студента**

Оцінка (бали)	Кількість респондентів	Відсоток (%)
5 (дуже ефективні)	16	53,3
4	12	40,0
3	2	6,7

Відкриті відповіді (28 з 30 надали) зосереджені на мотиваційних та зовнішніх бар'єрах: низька зацікавленість/мотивація учнів (32,1%, або 9 згадок); вплив батьків/сім'ї (21,4%, 6); брак матеріалів/обладнання (17,9%, 5); пасивність та невідповідність знань і поведінки (14,3%, 4); конкуренція з іншими темами, психологічне виснаження, війна (14,3%, 4). У ЗВО частіше згадують мотивацію (50%), у ЗЗСО — батьків (37,5%). Це вказує на системні проблеми, де освіта стикається з соціальними факторами.

Пропозиції (27 з 30) акцентують на практиці та інтеграції: більше проєктів/акцій/екскурсій (29,6%, або 8); впровадження екологічного компоненту в програми/предмети (22,2%, 6); співпраця з іншими закладами/практиками (18,5%, 5); фінансове/матеріальне забезпечення (14,8%, 4); семінари/інтерактивні методи (11,1%, 3); залучення

лідерів/мотивація (3,7%, 1). У ЗПО фокус на партнерствах (42,9%), у ЗВО — на базових дисциплінах (37,5%).

Ідеї (27 з 30) спрямовані на системні зміни: впровадження окремих предметів/тем з екології в школах/ЗВО (25,9%, або 7); більше практичних акцій/проектів/екскурсій (22,2%, 6); фінансування/інвестиції в освіту (14,8%, 4); безперервна освіта від садочка (11,1%, 3); формування ринку праці для екологів/введення штатних посад (7,4%, 2); виховання свідомості через медіа/закони (11,1%, 3); озеленення/сорткування (7,4%, 2). У педагогів ЗВО акцент на ринку праці (25%), у ЗЗСО — на практиці (37,5%).

Загалом, результати анкетування свідчать про активну позицію педагогів у екологічній освіті, з високою оцінкою методів, але бар'єрами в мотивації та ресурсах.

3.5. Методичні рекомендації для підвищення ефективності екологічної освіти у закладі позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування

Екологічна освіта в закладах позашкільної освіти є ключовим чинником формування екологічно свідомої та відповідальної поведінки учнівської молоді. На основі аналізу емпіричних даних, отриманих від студентів, школярів, батьків та педагогічних працівників, визначено низку рекомендацій, спрямованих на удосконалення освітнього процесу відповідно до принципів сталого розвитку та освіти для сталого розвитку (ESD).

Результати дослідження засвідчили, що середній рівень знань про сталий розвиток є помірним і потребує поглиблення та систематизації.

Таблиця 3.12

Рекомендації щодо посилення теоретичного блоку екологічної освіти

Аспект рекомендації	Опис рекомендації
Розробка модульних програм	Розробити й упроваджувати модульні програми гуртків з акцентом на базові екологічні поняття, екологічну

Аспект рекомендації	Опис рекомендації
	рівновагу, циркулярну економіку та взаємозв'язок людини і природи.
Диференціація подання матеріалу	Диференціювати подання матеріалу: використовувати спостереження, ігрові методики та практичні завдання для молодших школярів, а для підлітків — дискусії, аналіз локальних екологічних проблем, дослідницькі проекти.
Проведення тематичних циклів	Проводити тематичні цикли освітніх заходів ("Тиждень сталого розвитку", "Вода і життя", "Екологічні виклики міста") з лекціями, семінарами, екскурсіями та інтегрованими заняттями.

Такі підходи сприятимуть формуванню системного мислення відповідно до вимог ЦСР 4 та поглибленню розуміння взаємозалежності екологічних, соціальних і економічних аспектів.

Попри високу обізнаність щодо базових екологічних практик, участь дітей та їхніх родин у реальних природоохоронних заходах залишається епізодичною.

Таблиця 3.13.

Рекомендації щодо посилення практичної складової екологічної освіти

Аспект рекомендації	Опис рекомендації
Організація "Еко-майстерень"	Організовувати "Еко-майстерні" для виготовлення виробів із вторинних матеріалів, формування навичок сортування, компостування та відповідального споживання.
Запровадження волонтерських ініціатив	Запровадити регулярні волонтерські ініціативи: прибирання територій, висаджування рослин, догляд за зеленими зонами громади, заохочуючи участь дітей разом із батьками.
Ведення "Еко-щоденників"	Вести "Еко-щоденники" або цифрові журнали сталих звичок (економія води, енергії, сортування), що забезпечить формування відповідальної поведінки через самоспостереження та рефлексію.

Розвиток практичних умінь відповідає ЦСР 12 "Відповідальне споживання та виробництво" і сприяє переходу від знань до дій.

Опитані педагоги вказують на низьку мотивацію частини вихованців, що потребує застосування інноваційних ігрових та діяльнісних методів.

Таблиця 3.14.

Рекомендації щодо підвищення мотивації та залученості вихованців

Аспект рекомендації	Опис рекомендації
Застосування гейміфікації	Застосовувати гейміфікацію у формі екологічних квестів, творчих конкурсів, хакатонів або командних завдань з акцентом на локальні екологічні проблеми.
Створення клубів "Еко-лідерів"	Створити дитячо-юнацькі клуби "Еко-лідерів", де учні плануватимуть, організовуватимуть і реалізовуватимуть екологічні заходи.
Залучення фахівців та спільноти	Залучати фахівців, природоохоронних активістів, представників університетів та батьківської спільноти, що підвищить авторитетність екологічних ініціатив та посилить міжпоколінну комунікацію.

Такі методи сприяють формуванню внутрішньої відповідальності та ціннісного ставлення до природи, що відповідає концепції ESD.

Сучасна екологічна освіта потребує інструментів, що забезпечують наочність, доступність та міждисциплінарність.

Таблиця 3.15.

Рекомендації щодо використання сучасних технологій та розвитку партнерства

Аспект рекомендації	Опис рекомендації
Використання цифрових засобів	Використовувати цифрові засоби навчання: інтерактивні презентації, VR-екскурсії природними об'єктами, онлайн-платформи для групових проєктів, моделювання кліматичних змін чи екосистемних процесів.
Розвиток партнерства	Розвивати партнерство з іншими закладами освіти, університетами, природоохоронними організаціями та місцевими громадами для реалізації спільних проєктів (озеленення міста, наукові дослідження, учнівські конференції).

Аспект рекомендації	Опис рекомендації
Забезпечення моніторингу	Забезпечити щорічний моніторинг результатів екологічної освіти: проводити опитування, аналіз залученості, оцінку ефективності програм з подальшою корекцією навчальних планів.

Такі форми співпраці відповідають ЦСР 17 "Партнерства заради сталого розвитку" та підсилюють зв'язок освіти з реальними екологічними процесами.

Запропоновані методичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності екологічної освіти в закладах позашкільної еколого-натуралістичного спрямування. Їх реалізація дозволить перетворити ЗПО на активний центр екологічної просвіти, що забезпечує не лише набуття знань, а й формування екологічно відповідальної поведінки. Комплексний підхід, що поєднує практичну діяльність, мотиваційні технології, міжінституційне партнерство та використання сучасних цифрових інструментів, сприятиме підвищенню екологічної культури дітей, молоді та їхніх родин і забезпечить внесок у досягнення Цілей сталого розвитку в Україні.

ВИСНОВКИ

1. Розкрити теоретичні засади екологічної освіти та її зв'язок із концепцією сталого розвитку.

Дослідження показало, що екологічна освіта є невід'ємною складовою сталого розвитку, оскільки формує систему цінностей, екологічне мислення та відповідальну поведінку, які необхідні для забезпечення збалансованої взаємодії суспільства і природи. Вона розглядається як ключовий механізм реалізації ЦСР 4 та спрямована на формування компетентностей, що дозволяють приймати екологічно обґрунтовані рішення.

2. Визначити педагогічні можливості позашкільної освіти у формуванні екологічних цінностей дітей і молоді.

Аналіз довів, що позашкільні заклади мають унікальний потенціал завдяки гнучким формам роботи, практичним виїзним заняттям, міждисциплінарності та проектно-дослідницькій діяльності. Саме позашкільна освіта створює умови для глибокого занурення у природоохоронну діяльність і формує в учнів сталі екологічні цінності через досвід, діяльність і практику.

3. Проаналізувати сучасний стан і проблеми екологічної освіти в Україні.

Встановлено, що попри наявність нормативної бази та національних програм, розвиток екологічної освіти стримується низкою проблем: недостатнім фінансуванням, застарілим обладнанням, дефіцитом педагогічних кадрів, нерівним доступом до позашкільної освіти в громадах, слабкою міжвідомчою координацією та обмеженими цифровими ресурсами. Воєнні умови додатково ускладнили функціонування закладів.

4. Дослідити власний досвід роботи екологічного гуртка як приклад реалізації принципів освіти для сталого розвитку.

Практичний досвід роботи гуртків підтвердив ефективність поєднання теоретичних знань, творчих завдань, екскурсій, дослідницьких проектів, акцій та співпраці з університетом. Участь вихованців у конкурсах, представлення

проектів на заходах всеукраїнського рівня та їхні досягнення демонструють практичну реалізацію принципів сталого розвитку й високу результативність педагогічної діяльності.

5. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності екологічної освіти у позашкільних закладах. На основі аналізу сформовано рекомендації, що включають: модернізацію матеріально-технічної бази; впровадження STEM-інструментів та цифрових технологій; підтримку педагогів через курси та мотиваційні програми; розвиток партнерств із громадами, університетами та природоохоронними організаціями; розширення мережі гуртків; посилення популяризації екоосвіти серед учнів і батьків; систематизацію методичного забезпечення та оновлення освітніх програм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. **Біда О. Я.** Я досліджую світ : підручник для 2 класу. 2024. Ч. 1.
URL: <https://shkola.in.ua/3065-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas-bida-2024-ch-1.html>
(дата звернення: 17.11.2025).
2. **Вплив війни на систему позашкільної освіти України: 2022–2025** : аналіт. огляд. Київ : УІРО, 2025. 40 с.
3. **Головна – ЧОЦЕНТУМ.** URL: <https://chocentum.com.ua/> (дата звернення: 07.12.2025).
4. **Google Forms.** «Екологічна свідомість: погляд батьків». URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSclA5j1VcoIltb0usnY-e-GHyKWPrbwYZHzGvyEfK9xnV-mDw/viewform> (дата звернення: 07.12.2025).
5. **Google Forms.** «Екологічна свідомість: погляд керівників гуртків...». URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScRkdbZVZnICGXpItGh9z2YMuc8trycXrEzLGS44xwP1Z6Fw/viewform?usp=header> (дата звернення: 07.12.2025).
6. **Google Forms.** «Екологічна свідомість: погляд студентів». URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdNnP1vmaeqsAm8EZAOrwIraOUbIa0IxbT9MtG1J264ouUBA/viewform> (дата звернення: 07.12.2025).
7. **Google Forms.** «Екологічна свідомість: погляд учнів 1–11 класів». URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSemSDuxYJgmYBU8HBHftOkeMWk1Bu1CJj5Z53xJ_rZecIvmXw/viewform (дата звернення: 07.12.2025).
8. **Дрозд Т. М.** Взаємозв'язок формальної та неформальної освіти в контексті діяльності закладу вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти.* 2023. Вип. 4. С. 72–81. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eo-pa/article/view/86/82> (дата звернення: 17.11.2025).
9. **Еколого-натуралістична освіта дітей та молоді України в умовах воєнного стану** : аналіт. довідка. Київ : ІМЗО, 2024. 28 с.

10. **Заклад освіти №100377.** Інформаційна система освіти Чернівецької області. URL: https://cv.isuo.org/zpo/view/id/100377?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.12.2025).
11. **Заклад освіти №100385.** Інформаційна система освіти Чернівецької області. URL: https://cv.isuo.org/zpo/view/id/100385?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.12.2025).
12. **Заклад освіти №100387.** Інформаційна система освіти Чернівецької області. URL: https://cv.isuo.org/uk/zpo/view/id/100387?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.12.2025).
13. **Зведений звіт позашкільних навчальних закладів (станом на 01.01.2024) : форма № 1-ПЗ.** Київ : Інститут освітньої аналітики, 2024. 7 с. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/1-1-pz-derzh-kom-pryvat-2023-2024.pdf> (дата звернення: 06.11.2025).
14. **Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України.** Проблема екологізації освіти. URL: <http://ib.iitta.gov.ua/id/eprint/8228> (дата звернення: 03.11.2025).
15. **Кадрове забезпечення позашкільної освіти...** Управління освітою. 2024. № 9. С. 22–29.
16. **Кравченко О. В.** Екологічна освіта та виховання учнів середньої школи: концепції, методи та перспективи. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: Педагогіка.* 2024. Вип. 1. URL: <https://www.researchgate.net/publication/389000241> (дата звернення: 17.10.2025).
17. **Локшина О. І.** Позашкільна освіта України: виклики воєнного часу. URL: <https://osvita.ua/school/method/92345/> (дата звернення: 07.12.2025).
18. **Лук'янова Л.** Проблема екологізації освіти в сучасному науковому дискурсі. *Точка зору.* 2012. № 2. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/8228/1/Проблема%20екологізації%20освіти.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

19. **Марушевський Г.** Світогляд. 2017. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2017-12-1/svitoglyad-2017-1-05-marushevsky.pdf> (дата звернення: 27.10.2025).

20. **Матеріально-технічне забезпечення закладів позашкільної освіти...** *Екологічна освіта та виховання*. 2024. Вип. 15. С. 34–42.

21. **Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.** План на 2024 рік. Київ, 2024. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/Plan-na-2024-pidpysanyj-YArovoyu-YE.V..pdf> (дата звернення: 14.09.2025).

22. **Міністерство освіти і науки України.** Позашкільна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/tag/pozashkilna-osvita> (дата звернення: 17.10.2025).

23. **Мобільні екологічні лабораторії...** *Екологія та освіта*. 2025. № 2. С. 55–62.

24. **МОН України.** Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді у 2022 році. Плани на 2023 рік. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/derzhavni-tsentr-pozashkilnoi-osviti/natsionalniy-ekologo-naturalistichniy-tsentr-uchnivskiy-molodi-nents/natsionalniy-ekologo-naturalistichniy-tsentr-uchnivskoi-molodi-u-2022-rotsi-plani-na-2023-rik> (дата звернення: 07.12.2025).

25. **Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді.** Методичні рекомендації. Київ, 2025. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/2025-01-%2036.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

26. **Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді.** Офіційний сайт. URL: <https://nenc.gov.ua> (дата звернення: 17.10.2025).

27. **Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді – “З дітьми і для дітей”!** *Комітет ВРУ з питань освіти, науки та інновацій*. 13.06.2016. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/74581.html (дата звернення: 06.11.2025).

28. **Пометун О. І.** Позашкільна освіта як складова неперервної освіти... *Педагогіка і психологія*. 2023. № 2. С. 5–16. DOI: 10.32752/2304-981X.2023.2.1.
29. **Регіональні особливості розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти...** *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 201. С. 112–119.
30. **Сафранов П. Є.** Проблема екологізації освіти. 2023. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/11838/1/Safranov%20PEOU_NP_2023-85c.pdf (дата звернення: 03.11.2025).
31. **Сахно О. П.** Екологічна освіта в закладах позашкільної освіти: сучасні підходи та перспективи. *Екологічний журнал*. 2023. Т. 5. С. 50–57. URL: http://ecoj.dea.kiev.ua/archives/2023/5/50_2023.pdf (дата звернення: 06.10.2025).
32. **Соціальна спрямованість діяльності станцій юних натуралістів...** *Позашкільна освіта*. 2023. № 4. С. 18–25.
33. **STEM-освіта в закладах позашкільної освіти...** *STEM-освіта*. 2025. № 1. С. 45–53.
34. **Стратегія розвитку позашкільної освіти України до 2030 року (проект).** URL: <https://mon.gov.ua/ua/public-discussions/strategiya-pozashkilnoyi-osviti> (дата звернення: 07.12.2025).
35. **Ужгородський нац. університет.** Навчально-методичний матеріал. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/046116c1-7e32-41fd-939f-5b41cc3cd2a1/content> (дата звернення: 27.09.2025).
36. **Україна. Верховна Рада.** Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-19. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.10.2025).
37. **Україна. МОН.** Про затвердження Концепції екологічної освіти України : наказ МОН України № в6-19290-01 від 20.12.2001. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01> (дата звернення: 17.10.2025).

38. **Україна. Президент.** Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента № 722/2019 від 30.09.2019. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 17.10.2025).

39. **Уманський державний університет.** Навчально-методичні матеріали. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe8f0845-ec3b-4097-9d05-533f16e09af9/content> (дата звернення: 11.11.2025).

40. **Фекета І.** Особливості формування екологічних компетентностей учнів у закладах позашкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65, Т. 3. С. 47–56. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_3/47.pdf (дата звернення: 12.11.2025).

41. **Формування екологічної культури через залучення родин... Сім'я та освіта.** 2024. № 3. С. 67–74.

42. **Чернівецький міський палац дітей та юнацтва – МПДЮ.** URL: <https://www.facebook.com/cmpdu/> (дата звернення: 07.12.2025).

43. **Чернівецький міський центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.** URL: <http://mcentum.edukit.cv.ua/> (дата звернення: 07.12.2025).

44. **7 Powerful Strategies to Make Environmental Education Come Alive in Your Classroom.** *Teach Find*. 2025. URL: <https://teachfind.org/environmental-education-strategies> (дата звернення: 07.12.2025).

45. **A psycho-emotional framework for environmental education...** *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1478902.

46. **Bridging cognitive skills and environmental awareness...** *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. DOI: 10.3389/feduc.2025.1357901.

47. **Developing System Thinking Skills...** *Journal of Biological Education Indonesia*. 2023. Vol. 9, no. 3. P. 287–298. DOI: 10.22219/jpbi.v9i3.27890.

48. **Earthwatch Europe.** Green Earth Schools Programme. URL: <https://earthwatch.org.uk/program/green-earth-schools> (дата звернення: 07.12.2025).
49. **ECO-UNESCO.** Eco-Camps. URL: <https://ecounesco.ie/eco-camps/> (дата звернення: 27.10.2025).
50. **Educating Through Service...** *National Environmental Education Foundation (NEEF)*. URL: <https://www.neefusa.org/story/environmental-learning/volunteer-events> (дата звернення: 07.12.2025).
51. **El Batri A., et al.** Environmental education. URL: https://www.researchgate.net/publication/365682660_El_Batri_et_al_Environmental_education_education-12-00837 (дата звернення: 09.09.2025).
52. **Enhancing human well-being through cognitive and affective pathways...** *Landscape Ecology*. 2024. Vol. 39, issue 5. DOI: 10.1007/s10980-024-01867-8.
53. **Environmental education in schools: sustainability and hope.** *Discover Sustainability*. 2025. Vol. 6, art. 45. DOI: 10.1007/s43621-025-00345-6.
54. **Environmental Education Programs for Youth: 10 Best in 2025.** *LifeSTEPS*. URL: <https://lifesteps.org/best-environmental-education-programs-2025> (дата звернення: 07.12.2025).
55. **From training to action...** *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. DOI: 10.3389/feduc.2025.1345678.
56. **Gamification for Environmental Engagement.** *The Decision Lab*. URL: <https://thedecisionlab.com/insights/environment/gamification-environmental-engagement> (дата звернення: 07.12.2025).
57. **Gamification for sustainability...** *Resources, Conservation and Recycling*. 2024. Vol. 200, art. 107298. DOI: 10.1016/j.resconrec.2024.107298.
58. **Gamified Learning for Sustainability...** *Sustainability*. 2025. Vol. 17, art. 1234. DOI: 10.3390/su17041234.
59. **Green Youth Initiative.** URL: <https://green-youth.eu> (дата звернення: 07.12.2025).

60. **New initiative helps schoolchildren learn about nature through films** // *Times of India*. URL: <https://timesofindia.indiatimes.com/city/pune/new-initiative-helps-schoolchildren-learn-about-nature-through-films/articleshow/123982870.cms> (дата звернення: 09.09.2025).

61. **UNESCO**. Education for Sustainable Development. URL: <https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education> (дата звернення: 07.12.2025).

62. **United Nations**. Sustainable Development. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення: 06.12.2025).

63. **Young Reporters for the Environment**. YRE Global. URL: <https://www.yre.global> (дата звернення: 07.12.2025).

ДОДАТКИ